Pastor Hølet

Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: Eivind Berggrav

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juli og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar, utlandet kr. 15. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 9 NOVEMBER 1925 32. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD. OSLO

REDAKSJONELLE NOTER

IMPULSIV REAKSJON

I løpet av en 8 dages tid kommer der nogen meldinger fra høist forskjellige steder — Trondhjem, Kjøbenhavn, Berlin og Wien, — som alle går ut på at publikum selv impulsivt har reagert overfor gemenheter i teater og litteratur.

Med all respekt og sympati både overfor kirken og overfor foreninger som har til program å vokte moralen, og med innrømmelse av at der kan være tilfelle hvor disse makter tross alt bør gripe inn, — kan vel alle være enige om at det er langt virkekraftigere og langt mer av et sundhetstegn fra folkelivet selv, når det er fra det daglige publikum at reaksjonen kommer. Hvis det er «kirken» eller «moralen» som klager, så skaffer man derved så lett de simple naturer ufortjente forbundsfeller. Der finnes jo, også hos en stor del av det gode publikum og især hos pressen, en latent uvilje mot enhver kirkens og moralvokternes innblanding i «kunstens» affærer. Folk tar da på sig en fornemt-naiv uavhengighetsmine og har straks ord som «snerpethet» og «sneversyn» parate som våpen mot kirkens og moralens opfatning. Dermed mener de å ha innrullert sig selv blant de fribårne og vidsynte ånder.

Overfor en slik eventualitet hos publikum og presse kreves der unektelig en god del visdom fra kirkens side, og fremfor alt kræves det at man ikke dømmer, men rettleder ut fra et syn som har prøvet alt og kan holde på det gode. — Men sannelig kaller den nevnte eventualitet også på en ganske annen ansvarsbevissthet hos den friske del av publikum selv og hos menn som har pressens øre, enn man nu oftest merker.

Det er nogen tilfeller av slik impulsiv reaksjon mot simpelheten som de siste dage har bragt bud om.

«NEDVÆRDIGELSES-ANSTALTER»

La oss ta *Trondhjem* først — det er det nordligste og det friskeste fenomen. Der var det nemlig studentene som begynte; de laget en kraftig demonstrasjon i selve teatret, — de lo på steder hvor der helst ikke skulde les, og hvor man skulde le, der pep de. Studentene fylte teatret den kvell, for de har kontrakt om akademiske abonnementsaftener, og det var en slik dag, da de rådet grunnen, at de sa i fra. Trondhjems politimester fant denne optreden så forløsende at han bakefter offentlig uttalte sin respekt og sin beundring for studentene! — Hvorefter det spanske skuespil forsvandt fra Nidaros. Der viste sig å være en forskjell i smak mellem tyrefektere og trøndere, og enn ikke den internasjonale teateraffektasjon kunde i lengden hindre de friskere instinkter i å reagere.

I *Kjøbenhavn* er det danskernes Wildenwey, publikumsyndlingen *Emil Bønnelycke* som har vågd sitt skinn og i en roman: *Ny ungdom* har rettet de mest ufordekte angrep på Scalateatret, dets repertoire, dets ledelse og dets personale. Bønnelycke skildrer en ung, kunstbegeistret, idealistisk mans fortvilede kamp for renhet og skjønhet. *Han* går til grunne i armod, mens den slette smak, hulheten, spekulasjonen i alt hvad der er uanstendig, triumferer og forgyldes. — Når han har rettet sitt angrep akkurat mot *Scala*, så er det, sier hr. Bønnelycke, ikke fordi dette er den eneste *«nedværdigelsesanstalt»* der i byen. «Jeg kunde skrive en hel bog om disse bordeller, der pryder sig med navn av teater. Jeg kunde skrive om alt det smuts der i filmteatrene tilsviner det hvite lerred. Jeg kunde slå ned på strøget, på kafeene, på de heslige ukeblade, på nattklubbene. Men jeg har valgt Scala, fordi dette teater er den mest iøinefaldende brannbyld i det moderne Kjøbenhavn.»

Dette er ord der virker som en gråstens plask i andedammens grønske, og de vanlige bølger er ikke uteblitt: Man konfererer men sine juridiske konsulenter, man lar sig hylde av sine venner («de logrende hunde, der så længe har ædt af ens hånd», kaller Bønnelycke dem), — avisene intervjuer og lager tegninger og kappes om stoffet, — kort sagt: hele det vanlige moderne apparat er satt i sving. Og den unge ophavsmann uttaler trøstig at han vet at «alle anstendige mennesker tenker

som han. Teatret skal nok bli nødt til at tage den offentlige mening i betragtning nu da sagen er reist.» — Hadde en prest sagt akkurat det samme og gjerne med endnu større rett — så vilde hele pressen vært imot ham, «kunsten» vilde iklædt sig sitt fornemt uavhengige smil og publikum vilde klappet til sin nedværdigelse. Så frigjort er vi da i våre dager!

Mens motivet i Kjøbenhavn altså er et estetisk-ideelt («Scala *forfalsker kunsten»)*, er det i Berlin mer borgerlig-parlamentarisk. Men også her retter angrepet sig mot de kjente og store etablissementer; også her er det (med Bønnelyckes ord om Scala) spekulasjon i nøkenhet, i dumhet, i dårlig smak, i kulturblinhet, i musikalsk uformuenhet, plathet og tåpelighet, man anklager teatrene for.

Berliner-aksjonen er utgått fra en rekke *parlamentariske førere*. De har samlet sendt inn til politiet og til innenriksdepartementet en skarp protest mot den hundeaktige ubluferdighet som fremvises i to såkalte «revyer», den ene i *Grosses Schauspielhaus*, den annen på *Komische Oper*. (Den siste revy forfattet av selve skuespillerforbundets formann). De nevnte parlamentarikere forlanger at begge revyer skal kort og godt forbys. Gjenklagen i pressen er given — her dreier det sig jo om parlamentarikere.

I *Wien* blir det nu straks hetere blod. Her begynte det med en process mot Øst-jøden Hugo *Bettaur* som for lagretten stod tiltalt for å ha utgitt et usedvanlig gement pornografisk tidsskrift, som efter talrike vidneprov fra sundhetspoliti og skolefolk, viste sig å ha anrettet likefremme herjinger blant ungdom og skolebarn. Retsforhandlingene fremkalte en bølge av uhygge, men — mannen blev frikjent. Frifinnelsen utløste imidlertid en uhyggelig reaksjon, hvis wienske impulsivitet i sig selv kan forfærde, idet nemlig hr. Bettaur blev skutt ned av en forarget borger. (At også borgeren i sin tid blev frikjent, hører ikke hit).

Fra studenter-pipene i Trondhjem til revolveren i Wien er det en lang vei, men alle dens milepæle bærer samme varsko innskrevet, det er publikums eget varsko til nedværdighetsanstaltene. I løpet av knappe 8 dage er alle disse talende fenomener blitt meldt.

SALME-FRED

Det som hendte på prestenes generalforsamling, var at bispene *Støylen* og *Hognestad* erklærte sig villige til å la sin Nynorske salmebok autorisere *side om side med* en av de andre kirkesalmebøker, (Gamle Landstad, Nye Landstad eller Hauges) og altså ikke som *ene*-salmebok. Hele den del av forsamlingen som ellers vilde vært stemt for at landsmålsboken i det hele *ikke* skulde bli autorisert, bøiet sig efter dette over til Støylen og Hognestad og anbefalte autorisasjon som tillegg. Bare 11 stykker — omtrent halvparten riksmålsfolk og halvparten målfolk — stemte imot broforslaget fra *Bretteville Jensen,* — de første vilde overhodet ikke anbefale nogen som helst autorisasjon av målsalmeboken, de siste vilde ikke følge sine førere i å ofre noget av formalia til fordel for et godt broderforhold i kirken og nasjonen.

Disse 11 belyser derfor godt hvad det var de andre vilde og hvad for motiver som ligger til grunn for flertals-vedtaket.

Fra den ene side vilde man anerkjenne det saklige behov i forskjellige bygder til å ha flere målsalmer enn de 200 i den nye Landstad.

Fra den annen side vilde man gjøre sitt til at det ikke skulde være fra *kirkens* menn at en uhyggelig splid skulde komme til å herje i salmeverdenen, — man vilde rekke hånd til salmefred.

Begge parter gav slipp på noget formelt, men ingen av dem på noget reelt. Landstadgruppen (eller man kunde si: Landstad-Blix-gruppen) gav slipp på *ene*-stillingen, idet den andre boken blir anerkjent *attåt;* men den beholdt realiteten: Landstad-Blix som *felles*-boken for det hele. — Den andre gruppen, Støylen-Hognestad-Hovden, ga likeens op tanken om nogen alene-rett, men har, også den, hele realiteten i behold: fri adgang for de bygder som vil det, til nu å få hele den nynorske salmebok til bruk i gudstjenesten.

Efter dette er det langt større muligheter for at den nynorske virkelig blir valgt ikke så få steder, mens det skulde holdt hardt om bøndene noget sted hadde kastet hele den gamle Landstadpoesien på dør, når de blev stillet overfor et enten-eller.

På den annen side er der nu all utsikt til at vi får en felles norsk salmebok. Fremfor alt er der åpnet mulighet for at vi får saklige og fredelige forhandlinger i menighetene om salmebokskiftet når den tid kommer. Salmefredens fiender er nå fanatikerne og språkstridens partiapparater (med tilhørende aviser). Men prestene har klart markert den kirkelige fredslinje i dette nasjonal-religiøse spørsmål, en linje hvor begge vinner noget og intet reelt tapes.

Det er ikke hver dag der kommer så meget ut av en generalforsamling.

«PROTESTANTISMEN VED RATTET»

Kirkehistorikeren professor *Hermelinck* i Marburg har under en omtale av Kirke og Kulturs Stockholms-beretning gjort sig et springbrett av den underskrift vi hadde anbragt til det vedføiede fotografi. Hermelinck finner at billedet har kirkehistorisk betydning og at underskriften er programatisk. «Protestantismen ved rattet», — han vil tilrope sine landsmenn og trosfeller dette i betydningen: grip rattet, sørg for at det blir oss som får det!

Riktignok stanses han et øieblikk i sine fremtidsperspektiver ved den meget dyptgående refleksjon, at «i åndens og kirkens saker vil bare det kunne trenge igjennem og bare det vinne makt, som eier de sterkeste indre religiøse krefter og som er istand til å yde den tyngste, den mest selvforsagende tjeneste.»

Men denne overordentlig viktige refleksjon har ikke fått gjennemtrænge hans resonnement. Dets hovedsats er at der må søkes dannet en «samlet protestantisk blokk, hvori reformasjonens hjemland selv vil få en viktig plass». Denne blokk skal vise sig så mektig at den får dirigentplassen i det nye enhetssamfund.

Til dette er å si at reformasjonen uten nogen tvil eier det sterkeste kristelige budskap av alle de samfund som deltar. Men protestantismen har sin største svakhet deri at dens maktbegjær er så nasjonalt-statslig farvet, og deri at dens separat-tilbøieligheter er fylt av ikke så litet hovmodighet. Derved står dens ydre egenart i direkte motstrid til dens indre værdier og svekker disses evne til gjennembrudd. Det er ikke

nok å *vite* at man må yde selvopofrende tjeneste for å vinne — hvis nemlig hensikten dog er *å vinne.* Uten nogen som helst tanke på å få rattet, må protestantismen yde sitt tilskudd. Først da kan de rent «indre religiøse krefter» i reformasjonen komme til å gjøre sin befruktende verdensgjerning.

Når vi brukte det billede at protestantismen sat ved rattet i Stockholm, så betød det ikke et program, men et stille faktum: protestantismen dannet virkelig det retningsgivende element både i forhold til orientalere og anglikanere. Men i samme øieblikk man herav vil gjøre en programatisk *rivalisering,* så har vi forlatt den platform hvorpå kristelig enhet kan bestå. Selv om de andre fikk den ydre ledelse — skulde dermed protestantismen trekke sig tilbake? Skulde dens sterkere indre religiøse krefter ikke kunne virke lenger, hvis deres bærere ikke også hadde den tilsynelatende ytre maktstilling?

Ingen kristengruppe skulde så fortrøstningsfult kunne gå inn i en helhet uten tanke på om man fikk være dirigent eller rabi som nettop protestantismene. Ja, den svikter sin egen indre forpliktelse den dag den betrakter de andre som rivaler.

La oss gjøre alvor av å berede oss til «den tyngste, den mest selvforsagende tjeneste.» Resten vedkommer oss ikke.

I DIT HELLIGE HUS

AV FRED. TYBRING.

«Der Seelsorger ist der Hüter des chr. Heiligthums; wenn irgend jemand, so ist er berufen, in inneres Verhältniss zu denselben zu treten.»
F. Z. Kraus.

I vor klokkerbøn findes endnu bevaret det gamle uttryk: «Jeg er kommet ind i dette dit hellige hus».

Jeg husker så godt fra min studietid en aften hos professor Odland, det ga et sæt i flere av os unge, da han tok fat i dette uttryk og derunder utviklet, at kirken selvfølgelig ikke var et mere helligt hus end ethvert andet rum.

Naturligvis hadde han ret. Det er jo sandt hvad Richardt sier i sit deilige dikt Tabor:

«Overalt hvor et Fadervor bedes i løn
overalt hvor der troes på Guds enbårne søn,
bygges et Tabor for hver den som tror.»

Helligdommen ligger ikke i selve huset. Som allerede Salomo sier: «Herre, himlenes himle kan ikke rumme dig, heller ikke det hus, som jeg har bygget.»

Knæler jeg ved natlampens skin ved mit barns leie, mens den enfoldige bøn bedes over de foldede hænder, er helligdommen der fuldt og helt.

Når allikevel det gamle gode uttryk er blit stående i vor kirkes klokkerbøn, som jeg også mener med rette, hvad lægger vi deri? Først og fremst dette, at der hvor to eller tre er forsamlet i Herrens navn, er han midt iblandt os. Da er helligdommen der, i og med bønnen og ordet.

Men er dette alt? Når tjenesten er forbi og dørene er lukket, er også helligdommen borte? Der er vel dem der mener dette.

Og for en kold forstandig protestantisk logik synes dette helt klart. For katoliken er det noget andet. For i alterets helligdom, hvorover den røde evighetslampe brænder, opbevares Herrens hellige legeme. Og under de gamle altere, i krypten hviler de kostelige levninger av hellige mænd og kvinder, hvorover Guds velbehag hviler.

Alt dette er jo, og med rette, borte for os. Gud bor ikke i huse, gjorte med hænder.

Blir der da bare dette tilbake, hvorom Grundtvig synger:

Husene dog med kirkenavn,
bygde til Frelserens ære
hvor han de små tok titt i favn,
er os som hjemmet så kjære.

Eller i sangen:

Hyggelig, rolig,
Gud, er din bolig,
inderlig skjøn
i dine sale,
spurv møter svale
kom det i hu.

— Dette at vi indvier vore kirker med Guds ord og bøn, dette at vi, hvergang et alter flyttes, indvier det pány, peker vel på at der dog hviler noget kanske ubeskriveligt, udefinerbart over vore kirkehus, der ikke viger, omend dørene lukkes og læben tier. Dette som kanske hver og en prest har drømt om og har følt, da kirkens hus og kirkens tjeneste blev os så kjær, at vi viet vort liv til Herrens tjeneste, dette noget av en hellig gysen vi kanske følte, da vi første gang stod for Herrens alter som viet tjener, dette vi så gjerne dvæler ved, når vi tænker på kirken i gamle dage og når vi oplever, hvad jeg oplevet isommer da jeg stod foran St. Sunnivas alter i de forunderlig gripende Selje klosterruiner: denne umiddelbare følelse av Guds nærhet og hans ånde, der betar os, fordi helligdommen taler.

Er det bare noget der hører med til: «For første gang», er det kun en veneration for slægtens og mindernes tale, en pietet som følge av et vist kulturnivå eller en mindreværdig romantisk følelse eller stemning uten noget tilsvarende reelt indhold? Finder vi os helt tilfredsstillet ved dette nøkterne syn eller er der noget mere?

Der er vistnok dem for hvem dette puritanske kirkesyn synes at være fuldt tilstrækkeligt, som anser en anden betoning av tingen for at være i slekt med overtro og avgudsdyrkelse. Mennesker, der anser dette deres nøgterne syn som det rette uttryk og utslag av den høie åndelighet, hvortil et kristenmenneske skal formå at hæve sig, om han er en ret protestant.

Jeg må for min part bekjende, at dersom dette er kjendemerket for en ret protestant, er jeg ikke en sådan og har neppe selv i de høieste opløftelsesstunder helt kunnet frigjøre mig fra indtryk fra de ydre vehikler, hvori det hellige hyller sig på de hellige steder. Som det jordmenneske jeg er, bundet selv av det hylle Gud har git mig kan jeg vel aldrig helt frigjøres fra det indtryk hele mit jeg mottar gjennem mine sanser. Hvis dette er tilfælde er protestantismen over evne. Den forlanger det umulige.

Det hellige og rene indhold synes mig i mit jordeliv endnu bundet til og i nær forbindelse med hellig, ren og skjøn form som et gudgivet middel til at gripe det oversanselige. Slik som jeg synes at finde paraleller til i ordets klang og i de billeder, vor Herre selv bruker for at tilgodegjøre for os sine åndelige værdier.

Og jeg synes at særlig i vore tider er der i vort kirkesamfund til nu kommet tilsyne en forflatning av kirkelig sæd og kirkelig form, der har lagt en kulde over vort kulturliv, som har bragt mange kristne til at føle kuldegysninger, der hvor lys og varme ved Guds nærhet skulde være bærende og løftende kræfter.

Jeg vil tillate mig en paralel fra den almindelige verden. Vi er der klar over, hvorledes det kræves, at livets store øieblikke, det være i fest, sorg eller glæde, med rette bør iklædes de værdigste former og fyldes med det skjønneste uttryksformer, vore sanser kan finde, ikke for forstyrre, men for at forsterke og høine det indtryk, stunden skal og bør gi.

Og vi ser ikke noget galt deri; hvad sind og sans kan gi, anser vi vel også som noget gudgivet som når vor Gud og skaper kaster sin glans over himmel og jord til fryd og glæde for døgnets barn.

Hvad grunden kan være, har jeg aldrig helt forstaat, men det synes som enkelte mener, at alle yttre midler som de kaldes skal lyses som varg i veum, når det gjælder vort møte med Gud. At forklare dette som æsteticisme eller nydelse og utvortesgjørelse synes mig ikke tilstrækkelig alvorlig eller fyldestgjørende.

Som sagt, jeg kan ikke helt forklare mig dette, det er mig endnu en gåte. Og en ting vil jeg si: Det forekommer mig som et mægtigt, ja til sine tider skjæbnesvangert tap for vor kirke.

at dette syn har været og tildels endnu er så fremtrædende i vor kirkes liv.

Det kunde synes som et bevis for et sådant syn om ret og sandhet, når det hænder, at netop dette syn og dets praksis hos os av og til driver en del mindre tænkende eller letbevægelige mennesker over i romerkirken.

Nærmere set er dette dog ikke noget sådant bevis. For saken er, at netop disse svake mennesker, kald dem så, har kirkens pligt at ta sig av og binde nærmere til sig; de er likeså dyre sjæle som os andre, de synes om os selv, at vi er mer åndeliggjorte. Vi skal ikke i falsk hovmot støtte dem fra os eller bare forlange, de skal tænke som os, ellers er de mindreværdige.

Jeg tror ikke, vor mester altid vil dømme som os i dette, — og undskyld — jeg synes vort kirkesamfund som jeg elsker og vil og må elske — jo mer det i så måte pukker på sin frigjorthet og vor lutherdoms ære og storhet, er hildet i et aristokratisk og exklusivt syn, der har været det til megen skade. Der er en hel klasse mennesker, kanske netop blandt de dannede, der nu, efter min erfaring ialfald, på grund av at de ikke finder sig igjen eller føler sig hjemme i vor gudstjeneste, nu hører til de mest forkomne, religiøst set, vi eier. Derom kan vist mange prester tale med, hvor forbausende liten slike menneskers religiøse forståelse er, fordi de er latt i stikken av os, fordi de ikke har fundet næring for sit følelsesliv. Hør deres religiøse diskussion, hvorledes de ser og dømmer om tingene; et enfoldigt bedehusmenneske — der ligger ikke nogetsomhelst nedsættende i mit uttryk — har ofte et ganske anderledes klart kultursyn. At få den ovenfor omtalte klasse «forkomne» mennesker i tale, er en stor opgave for vor kirke i disse tider.

La os ikke ta den for let.

Har der været klaget med rette over, at vi litet for forstått eller helt har forsømt de socialt interesserte, begynder nu dette at rette på sig, og klagen kommer nu fra en ganske anden kant. For det er forbausende, og jeg taler her av rik erfaring, hvor megen latent religiøs følelse der findes blandt de klasser, vi kalder de høiere, dem vi tildels har forsømt og glemt, fordi vi kanske med enslags berettigelse mener at kunne peke hen på Paulus ord om at se hen til, hvor få av «denne verdens vise og forstandige» der er kaldte, som en almengyldig lov til alle tider for gudsriket og dets tilhængere. Har vi lov til dette?

Dernæst vil jeg peke på den inkonsekvens, at der blandt dem

der hylder en mere nøgtern opfattelse av form og skik også løpes den samme fare ved andre yttre midler og former at opdra en samling av overfladiske og uvitende mennesker, hos hvem enkelte ytre kriterier, git av mennesker, blir det avgjørende, til stans og stagnation for deres dypere og sandere kristen- og menneskeliv.

Yttre menneskelige egenskaper, sensationelle møter, og talegavers grove bruk eller misbruk øver for tiden et voldsomt regimente over ubefæstede sjæle. Billed og formdyrkelse på den ene side, menneskefrygt og persondyrkelse, på den anden. Hvad er bedst og hvad er værst?

Hvad da — Kristus forkyndes på enhver vis. Jeg er klar over det og taknemlig over, hvad Gud kan bruke.

Av vor tids forkyndelse, ikke mindst den læge, er der meget værdifuldt og meget at lære. Her er dog ikke stedet at tale mer om den. Det er kirkehuset og tjenesten der saken gjælder. Hvad der før er sagt kan (tilsynelatende) se ut som en digression. Jeg skal nu mer direkte komme tilbake til mit emne.

La mig nu først si, at grunden til at dette emne tas op til behandling er det nagende savn, der så ofte melder sig, når man som menighetslem og tilhører er tilstede i en kirke, savnet av at føle hvad der ligger i dette: kirkens hellige hus.

Her skal ikke kommes ind paa det, som jo dog forekommer mig som en kirkens tjeners opgave, at arbeide for et interiør i vore kirker, de er den hellige tjeneste værdig. Det er en speciel opgave for sig.

Men dette: det er mig meget sjelden forundt i Norges land at komme ind i en kirke, den være så kostbar den være vil, hvor følelsen av helligdom griper mig på kirkens tærskel og følger mig den hele tid, dette hvad kanske nogen kalder helt ydre set, uhyre sjelden at en kirke sier til mig, den er et Guds hus, et bedehus, der vil «Christum treiben». Feilen kan jo være en helt personlig, og skylden min. La det nu være.

Men der er en ting, prester og menighetsledere kan og må være opmerksom på, skal klokkerbønnen få sin sandhet: De må i tanke og tale og færd i kirken som rum søke at få alt til at stemme rummet som Herrens hus.

Jeg nævner da først vor stilling til Gud, fordi det er vi der søker ham, idet vi trær ind i Herrens hus.

Herrens hus er et bedehus. Jesus karakteriserer det selv saa: To mænd gik op til templet for at be.

Dette må vi få tilbake. At det har været så i vore kirker, vet

vi. At det er slik mange steder i verden, ser vi. Se i den engelsk-talende verden, se i det græske og romerske samfund. Ja enkelte steder i vore bygder er det endnu slik. Men i vore kirker almindeligvis er det langtfra slik. De er passende rum at samles i for at høre den eller den præke. Det er det hele. Gå ind og sæt dig i kirken før tjenesten begynder, søk at finde ro og stilhet at samle dit sind. Er det ofte det lykkes?

Er de let at kunne føle sig som en der træder foran den evige Guds åsyn. De forskjellige som det synes nødvendige forberedelser distraherer sindet og forstyrrer ens andagt. Kirken har intet samlende punkt.

Tjenesten er jo ikke begyndt, sier man, og så er der jo intet at si derpå.

Jo, det er dette vi må huske, at rummet engang er viet til Herrens hus, engang for alle, og altid skal være rede til denne hans tjeneste. Her er Guds hus og himlens port, her er Gud altid rede og tilstede. Og der, hvor Gud er, er hellig grund. Var det ikke en ret indskrift over kirkens dør denne: Hellig, hellig er den Herre Zebaoth!

I forgangen til en engelsk kirke midt i det larmende London stod der på en vakkert utstyret tavle: «Du, der trær ind i dette hus, glem ikke at be en bøn for dig selv, for dette huses prest og for dets menighet.»

Jeg sa ovenfor, at vor kirke hadde et for aristokratisk præg. At vore kirker står lukket den hele uke og sier til de søkende: Vil du til kirke, så værsågod at komme til søndags høimesse eller aftensang, er det noget videre demokratisk?

Jeg vet nok det har sine svære vanskeligheter, men skal indtrykket av kirkens helligdom bli levende hos os *må* vi komme til dette at vi har vore kirker åpne til bedehus for hvemsomhelst den hele uke. Der synes mig ikke nogen vei utenom. Dertil små rituelle tjenester til enkelte faste tider.

Der er en anden ting der er røvet fra vore kirker. Ritualet fra midten av forrige åhundrede forutsætter dens tilstedeværelse. Der er anledningen til at knæle i vore kirker. Kjender vi nu under vor gudstjeneste meget til den helligdom, der følger med, at en menighet samler sig i fælles bøn, stille eller høilydt? På vore bedehuser kjender vi noget dertil. Når bønner bedes sitter vi, vi er omtrent nødt dertil, ret op og med på vor plads. Der hvor den enkelte ledes til handling, der bevæges stedet, og helligdommen er der, fordi den enkelte da vier sit liv og sit hjerte til Gud.

Jeg skal ikke her komme videre ind på det praktiske spørsmål om gjennemførligheten av at anbringe knæleskamler eller puter, bare si, at jeg tror den er lettere end man tænker, efter de undersøkelser jeg har gjort.

Ett er klart, sansen for kirken som helligdom vil styrkes og stige derved, den store stilhet for Herrens ansigt vil komme.

Hvor vi trænger den!

*

Hvad der konstituerer og præger kirken som Herrens hellige hus er alteret og altertjenesten. Her kommer vi til det andet store moment: Herrens komme til os. Og her er vi ved punctum saliens.

Hvad altertjenesten er for katoliken har jeg før berørt; hele altertjenesten er for ham helt forståelig og klar.

For os er det blit ganske anderledes. Og det er ganske sikkert ikke Luthers skyld. Luther beholdt aldrig noget alene for formens skyld; dertil var han for stor realist. Det var heller ikke bare for bekvemhets skyld.

Når Luther beholdt altertjenestens idé og former, lå der noget reelt bak. At det siden tildels er forsvundet kommer ganske sikkert av den skjæbnesvangre, altfor sterke betoning av prækenen på den hellige handlings og det sakramentales bekostning, der siden ofte er blit enerådende i vore kirker.

Prestetjenestens symbolik som uttryk for og vehikel for det sakramentale er sikkert en ekte Luthersk tanke. Hans kamp for opfattelsen av sakramenterne viser det tydelig nok. Er denne min opfatning feilagtig, er hele vor altertjeneste et feilgrep, et smukt rudiment, og bør jo før jo heller feies ut av kirken. Der bør da gjøres rent bord.

Alterbordets idé som det sted, hvorfra Gud møter os og hvor vi møter ham og hvor han utdeler sine gaver, alterets orientering mot øst som symbol for Herrens komme til os må være os klar.

Om vi ikke går så langt som i en gammel norsk homilie, hvor enhver ting i kirkerummet har sin symbolske betydning, om de store bærende grundideer om alteret må vi ha en levende bevidsthet.

Men her tror jeg ofte uklarheten råder grunden hos læg og lærd. Det er ganske tydeligt. Derom vidner ganske tydeligt både omtale og adfærd hos mange, der ved sin altertjeneste intet forbinder og intet vet om sin tjeneste der. Derom vidner den affektert sørg-

modige eller den motsatte, likegla måte hvorpå tjenesten der ofte forrettes.

Det er uhyre vanskeligt at optræ som en ret og værdig Herrens tjener, i god forstand, ved Herrens alter. Hvorfor? Fordi vi her så vanskeligt for rent naturligt at forbinde de rette begreper dermed. La os ikke tale om manerer og gebærder. Det er et langt kapitel. Men her mener jeg, at ikke en tilfældig symbolsk utlægning kan tilstedes eller være gyldig. Klart og bestemt må her utformes og tilrettelægges, hvad tjenesten her utsier.

Her har den katolske prest lettere for at lære og gripe det rette. Det ligger i hans sakramentale opfatning, som jeg dog ikke kan dele. Her har han et stort hjælpemiddel. Foran sig mener han at ha Jesus selv tilstede i sakramentet. Hele hans stilling og adfærd er derfor dikteret av bevidstheten herom. Kristus er her legemlig tilstede.

Dette er og blir for os protestanter en ubibelsk og helt fremmed tanke.

Rummer da alterbordet ingen helligdom for os?

På alteret står lysene, som efter åbenbaringen er tegn på menigheten. Efter gammel tradition er der 6, tre på hver side av Kristus selv, som er menighetens hoved. De er tændte som symbol på den levende menighet. Der ligger de hellige skrifter, Guds egen tale til menneskene. Der står de hellige kar, viet til sakramentets tjeneste, båret derind under sang og bøn av Herrens tjenere. Herfra tas gaverne og hertil bringes gaverne fra og til menigheten. Alteret står derfor også i en særstilling for den kirkelige bevidsthet, viet som det jo er. Da er det jo blit et levende alter.

Men til fuldstændiggjørelsen av alterets symbolik hører, at alterbordet også bærer billedet av Kristus, menighetens hoved og herre. Det danner toppen og hjørnestenen av den hele bygning. La mig minde om Paulus dype tale om Kristus og menigheten. Denne hemmelighet er stor. Han er menighetens hoved. Så har det også været. Bokstavelig viste den gamle kirke dette ved at reise den korsfæstedes billede her. Den skik at sætte andagtsbilleder og tavler derop istedet er kommet til langt senere og gir ikke det sande uttryk for alterets idé.

Det er ikke den enkelte episode av Jesu liv og virke der skal ihukommes alene, men episoden, Kristi offerdød for vore synder. Derfor har også i protestantisk tid og såvidt jeg nu er kjendt, specielt i vor søsterkirke, Danmark overalt, selv om der findes

et alterbillede, et litet kruzifix sin plads på alterbordets midtpunkt foran billedet. Jeg mener, dette er en nødvendig slutsten på den hele opbygning. Det er til den korsfæstede frelser vort håp er sat, det er fra ham at velsignelsen deles ut fra det hellige sted til den levende menighet. Det er ham der skal forkynde og forkyndes for prest og menighet. Fra ham tas gaverne, til ham vies de med ord og bøn.

— Så står da presten der, for Guds ansigt. Der vier han sig til Gud, der er han i denne stund tilstede.

Dette vet vel alle, men — hånden på hjertet — hvor vanskeligt er det ikke mangen gang for presten at samle hele sit sind om dette den lange stund han står, jeg kunde si uvirksom, som liturg på denne plads. Hvor vanskeligt har ikke den tilbedende menighet for at samles med ham da.

Jeg sa uvirksom. Har presten ikke da et virke?

Vor tjeneste er en offer- og midlertjeneste, ikke i gammel testamentlig forstand, men som Herrens viede tjener.

Presten er ikke den eneste tjener, men i denne tjeneste den eneste, også fordi han er viet til Gud på en egen måte, anderledes end alle de andre. Det kan vi ikke komme bort fra, om vi end ikke går så langt som andre protestantiske prester i vort land, der mener, at presteviełsen er et sakrament og prestens vielse gir ham en character indelebilis.

Men står vi i en særstilling og i en særlig grad for Guds ansigt må denne stilling også fylde en på en særlig måte.

Hvorledes skal vi gjøre alvor av denne store og ophøiede tanke?

De gamle hadde noget de kaldte gudelig øvelse. Det er Ignatius av Loyola, der har ført denne tanke videst ut. For at gjennemføre koncentrationens og kontemplationens idė forordner han, at den der skal vie sit liv til hellig tjeneste må lære at få helt herredømme over sin vilje- og sit tankeliv. Han får da den opgave i et mørkt rum at skildre ut fra sine egne sanser et ytterst sanseligt billede, som han ikke ser, til de inderste detaljer. Dagen efter får han i det samme rum den opgave at skildre Jesu person og lidelse i de mindste detaljer. Består han denne prøve menes han at være værdig. Han skal da være istand til at utelukke i den hellige stund ethvert begjær, enhver fremmed tanke, hengi sig med legeme og sjæl til sin gjenstand og opgave slik, at han intet andet ser, hører eller fornemmer.

Det synes vel at være en overmenneskelig opgave, umulig at løse. Jeg er enig heri. Men derfra til dette at opgi enhver prøve

derpå er et langt sprang. Og mon vi ikke gjør dette sprang altfor ofte og i vor opgivelse står som svake mænd i Herrens tjeneste? Det føler vist mangen prest til sin skam og rædsel. Blir ikke denne klage hos Esias: «Herre, jeg er en mand med urene læber» levende? Og blir vi ikke ofte stående uten forsøk på at komme ut av dette? Prest og menighet lar tankerne fare og opgir at forsøke på at koncentrere sin tanke, og tjenesten blir forflatet og uten sand tilbedelse. Er der ikke nogen hjælp i dette, der sies ham fra Gud i denne stund, om han ber derom: «Din synd er sonet», så han mer fortrøstningsfuldt med blikket vendt mot korset kan si: «Se, her er jeg, Herre, send mig.»

Jeg vet en prest der engang sat og gråt over de ord i salme 50: «Hvad har du med at fortælle om mine gjerninger og føre min pakt i din mund. Du hater jo tukt, og kaster mine ord bak dig». Men hjælpen kom.

Nuvel, jeg mener at på dette hellige sted er det prests og menighets gjerning at arbeide på sig selv, ved den gudelige øvelse til den hellige tjeneste, at jeg «med utildækket åsyn kan skue Herrens herlighet som i et speil, og kjende noget av forvandlingen til samme billede, fra herlighet til herlighet, som av Herrens ånd». Der må ligge en slik virkelighet bak disse uttryk. Denne gudelige vielse må få sin faste plads i vort presteliv, i vort gudstjenesteliv, skal stedets og tjenestens hellighet føles og fornemmes. skal tjenesten bli, hvad den er, som for Herrens åsyn.

I et gammelt renæssancehjem, jeg så i Firenze var der i spisestuen bygget ind et litet bedekammer med skammel, billede og alter. Om vi brukte, prest og menighet, vore egne kirker og sakristier; der er dem der gjør det, ikke bare før eller efter tjenesten, men til gudelig øvelse de andre dage. Det er vel et naturligt forhold.

Der er en følelse, som så let kommer den tjenende nær, det kan ses på enkelte av os: jeg står eller sitter der og tænker på, at de andre ser mig. Vi ser det på mangen liturgs manerer og minespil, på hans keitethet eller kunstlede opførsel, der siger: Nu tænker han på, hvordan han skal føre sig for de manges åsyn. Hvor vanskeligt og sjeldent det er at ha følelsen av at han står der optat av Gud og glemmer alt andet. Men hvor herligt når det sker! Garnisonsprest Horn, som vi unge foretrak at høre og se, hadde ingen flotte manerer eller elegant optræden; han sang meget slet og læste underligt, men hvor vi var med! Manden var jo helt borte, i en anden, høiere verden, der han stod. Prof.

Casparis elever fortæller alle som en med lysende øine om ham, at han av og til ved oplæsningen av den hebraiske text glemte sit auditorium, vendte sig fra det, og læste og læste. Det blev en høitidsstund for alle. der hadde den lykke at opleve det.

Man føler sig sikkert beskjæmmet, når man tænker på sig selv overfor dette og igjen spør: Hvorledes skal vi makte dette? Jeg mener, vi kan komme meget længer end vi er kommet.

Hvorledes?

La mig ta et exempel fra andre steder og religionsformer og situationer. Hver slegt og hver familie, hvert land og hvert folk har sine helligdommer. Husker vi Ingmarssønnen i Selma Lagerlöfs Jerusalem, da han står og tænker på den store beslutning i sit liv? Da gripes han av tanken på sin far, der er død. Han lever sig i tanken slik ind i ham, at han glemmer tid og sted og lever sig ind i at han er klatret op til himmelen. Der står han og taler med sin far. Han spør og han får svar. Og handler derefter.

I dit hjem har det vel hændt at du når du står bævende i tvil og spørsmål, i sorg eller i glæde. da åpner dit album, eller du går ind foran din fars eller mors billede og ber om råd eller hjælp — og får den —.

Eller du åpner dine dyreste gjemmer og tar frem en gjenstand eller et brev skrevet av en kjær hånd. Har det ikke hat betydning for dit liv?

Et fælles minde. Den gamle fane, den gamle kirke, nu i ruiner, la mig ta min egen før omtalte underlige oplevelse foran Sunnivakirkens alter, der hvor kristendommens vugge har stått, foran slikt fyldes mit indre med makt av Guds nærvær, det suser med tydelige vingeslag om os og beriker vort indre for bestandigt.

La mig gjøre en slutning ad majorem. I den stund, da Gud søker os og søkes i hans hellige hus, der hvor hellig handling fødes, der er stedet for mig at åpne sind og sans for hvad han har at bringe.

Hellig handling ja! Ikke bare hellige ord, mon vi ikke i vor kirke og kirketid så altfor litet har vort indre øie opladt for hvad det vil si. Ikke ord, men handling, det gjælder også på dette område. I vor alt opslukende prækeners tid, hvor tilbøielige er vi ikke til at la det tilfældig mer eller mindre godt forkyndte ord være avgjørende for en tilbedelse av Gud og for, at vi får noget hos ham. Et farligt princip. Ti vor gudstjeneste blir avhængig av den enkeltes begavelse og derav måles de forskjellige menigheters mer eller mindre gode betjening. Et farligt princip, der

kan føre til forvildelse, til denne omsiggripende dyrkelse av ordet og dets forkynder.

Et godt forkyndt ord bringer ofte en ganske ufortjent hellighet over personen. Hvor det kan støte at se, hvor verden bedras av skinnet og ofte tillægger et virkelig helt skrøpeligt menneske det ham ikke tilkommer. Hvor han virkelig kan være ynkelig liten for sin Herre.

Der ropes i vore dage: Tilbake til kirkens skjød; høit fra den kirke der mener sig at være moder, men dypt lyder det i det stille, dog kanske mere lydt fra de mange umyndige. Og ett er sikkert: al den ukirkelighet og al sekterisme og usundt sværmeri er næret og fostret av denne ensidige ordets tilbedelse og ordets tjeneres tilbedelse hos os.

En mere hellig tjeneste, et klarere syn for kirkelig handling i kirkens er veien til en styrket kirke for vort protestantiske kirkeliv. Det fører bort fra kirkestrids uåndelige sphære ind i den favnende kirkes fred.

Men dertil kræves, at prest og menighet, ikke mindst presten lærer at vie sig i tjenestens gjerning, hvert øieblik av den. Her går presten bokstavelig, legemlig og åndelig foran.

Hvor langt vi hos os ofte er borte fra dette vilde vi kanske føle bedst, om vi skulde tænke os at forsøke en hel tjeneste i Guds hus, der helt var viet kirkelig handling uten nogen forkyndelse. Var vi vis på, at vi kunde lægge eller la fremtræde en sterk forkyndelse deri, så det såes og føltes på os og om os, at vi var viet helt Gud i handlingens stund. Ak, mange særheter og små nydelige påfund kunde vi nok hitte på og præstere, men få al kritik til at forstumme og tilbedelse til at råde! Hvor uhyre vanskeligt. Men derfor ikke uløseligt. Herren selv præker dog likesågodt, om ikke bedre end os.

— Dertil skal kirkerummet også yde sin tjeneste og hjælp. Vi synes kanske ikke om røkelse som takkens og bønnens hjælpemiddel som andre samfund og Reichelt bruker det i missionen derute, vi forstår ikke meditationen, der hos de gamle faciat theologum, vi bryr os ikke om klokkerne der forkynder det hellige øieblik. La os dog forstå dem idet vi husker at også disse ting er fremstået av et levende behov.

I parentes bemerket står der i Norges kirkeritual, trykt i 1863: «Efter at evangelium er utsjunget fra alteret, ringes udi prædikestolen med de små klokker, ligesom sedvane er». Og i gamle kir-

ker og kirkeregnskaper findes endnu den lille klokke, tintinnabulum, til dette bruk.

Kan vi ikke få vore kirkerum slik at de stemmer vort sind og hjælper os i den hellige tjeneste, lat os da idetmindste gjøre alvor av at fjerne alt det fra vor synkreds der distraherer, og omgi vore hellige steder med det, der samler sindet og gir os skrøpelige mennesker en velkommen hjælp til at vite og føle, hvor vi er. Vi glemmer ofte, at vore synsorganer også er git os som hjælpemiddel i vor tjeneste, ikke bare vore ører og derved tar vi megen kraft fra os selv. Tusende små ting kan det være der distraherer. Er vi våkne her?

En kirke er deri lik en kristen: Han «er» ikke bare. Han vorder. En ung prest skrev nylig til mig, at han med bæven trådte for første gang ind i Kinns ærværdige kirkehus, men at hans andagt forsvandt, da han skulde bre ut og iføre sig den skitne, uformelige fille av en messeskjorte, der lå på det hellige sted. Mangen en ung prests ideelle sans og mangt et menighetslem med har fået et stød på lignende vis, som kanske aldrig siden er forsvundet, og kirken som «helligt hus» er sunket i grus. Og opgivelsens stund er kommet. Vi ser det i manget gammel prestemands færd i Guds hus. I tanker og julefortællinger og i mindet spøker dog endnu den gamle drøm.

Her kan vi ikke være fintfølende nok, alt må være præget av den helg, der hjælper os i tjenesten.

Her må vi sætte ind av al vor evne, et kor og et alter roper efter os: mer helg, mer helg!

Lat det alt præge og præke hellig tilbedelse så avgjort og uutsletteligt i vort sind, at ingen prest eller anden kan nærme sig uten ærefrykten for det hellige der er og sker.

Slikt har det været og må det bli!

Da bygger vi kirkens hus og helligdom op i vore sind. Og hvert menneske må ha sin helligdom, skal det vite, at det lever og kjender livets glæde.

Og da får ordene den rette mening og dype klang: «Herre, jeg er kommet ind i dette dit hellige hus.»

Det er vor hellige pligt og opgave at bringe såvel alle ord som også dette i samklang med sin dype mening. La mig minde om Paulus ord til Timoteus: «at du kan vite, hvorledes man bør færdes i Guds hus, som er den levende Guds menighet». Det er den hellige regula.

Jo mer dette lykkes mer end nu vil vor tids forstandsmæssige klagen og kritikk av vor gudstjeneste ha tapt sin brodd og forstumme.

Ti en tjeneste i ånd og sandhet for Gud er hellig og ukrænkelig, vi står da alle for Guds ansigt, Guds ånd taler og hans nærhet fornemmes. Herren er kommet til sit hellige tempel, og vi møtes der i ånd og i sandhet og tilbedelse.

En herlig tjeneste!

KYRKODRÄKTER OCH KYRKOSTÅT

EN SVENSK ORDVEKSEL

Likesom for fem år siden ved bispevigslen i Uppsala, kom der også dennegang, ved biskop Rodhes innsettelse i august iår, forskjellige angrep i pressen på den kirkelige «prakt». Disse angrep var i innhold de samme selv om de kom fra så motstridende hold som de kirkeradikale (frikirkelige) og de kulturradikale. På et av angrepene svarte erkebiskop Söderblom med en klargjørende utredning, som vi her trykker. Den artikkel som var hans foranledning, var betitlet «*Circenses*» og finnes i *Dagens Nyheter* for 18 august. Både fordi den danner bakgrunnen for erkebiskopens innlegg (i *Svenska Dagbladet* for 20 august) og fordi den i sig selv inneholder værdifult eggende synspunkter, stiller vi den her foran.

Red.

1. ANGREPET

Bröd og skådespel, panem et circenses, gav fordomtima den romerska regimen sitt folk. Den svenska kyrkan ger för närvarande sin hjord mer skådespel än bröd. Den svenska statskyrkans högsta ledning ådagalägger, utom en del förtjänstfulla egenskaper, även en mer och mer tilltagande fallenhet för parader och kostymstycken. Kyrkan skall synas. Den skall låta tala om sig. Det är som ville man ersätta vad man förlorat i värdslig makt med värdslig prakt. Den biskopsinvigning som i söndags ägde rum i Uppsala domkyrka lär, om man får tro vittnesgilla sagesmän, ha slagit svensk rekord i fråga om utstyrsel. Det var kräklor, mitror, kåpor och mässkjortor i färgrik procession och framme vid högaltaret en prunkande prelatensisk assistentskara. Icke ens den patriarkaliska purpurmanteln saknades. Det var som i Nils Ragvaldsons, Jöns Bengtsons, Jakob Ulfsons och Gustaf Trolles tid. Där fattades tydligen föga mer än tronhimlar, monstranser, rökelseskar och kastratkörer för att få traditionens brustna kedja hopsmidd mellen Svea rikes siste katolske och förste ekumeniske ärkebiskop, mellan Johannes Magnus och Nathan Söderblom. Men den flärdfrie och andestarke reformator vilkens bild förevigats i bronsen utanför Stockholms Storkyrka och

som för snart 400 år sedan skrev sin berömda traktat Om Gudz ordh och menniskios bodh och stadhgar var andligen orepresenterad, såframt man icke får anse honom företrädd av biskop Janoska från Tjeckoslovakien och biskop Gleditsch från Nidaros, vilka lära varit de enda som uppträdde i enkla kaftaner.

Dräkten är ej mannen, skrev Runeberg. Om den svenska kyrkan till äventyrs skulle fallit för frestelsen att vid detta speciella tillfälle vilja visa sina gäster från östan och västan, när och fjärran, vad hon ännu förmår, så förefaller det lekmannen som om hon bort visa icke just sin garderob, utan vad som kan åstadkommas utan all flärd. Det skulle snarast förvåna om icke en del av de främlingar som i söndags närvoro i Uppsala med stora ögon åsett denna kyrkliga garderobmönstring i ett protestantisk land. På det ekumeniska mötets presbyterianska deltagare från England och Amerika bör skådespelet ha verkat mera sällsamt än tilltalande.

Det är i detta fall icke fråga om att för kyrkans vidkommande påyrka någon puritanism av det slag som Chesterton en gång ironiskt karaktäriserat genom att låta den påstå att »det är bättre att hålla gudstjänst i en lada än i en katedral av det speciella skälet att katedralen är vacker». Varje strävan att göra kulten estetiskt tilltalande är icke blott tillåtelig, utan jämväl prisvärd. En religion som icke räknar med skönhetsvärden kan i våra dagar knappast påräkna några allmännare sympatier. Få torde önska tillbaka vitlimmet och kalkborsten, förd av kalvinistiskt sinnade bildstormare och prosaiska rationalister och utilister. T. o. m. inom sekterna lär det röra sig krafter för att frångå den stränga puritanismens torftiga och tråkiga gudstjänstideal. Men denna strävan, som tar musiken och de sköna konsterna i sin tjänst, är icke betjänt av utstyrselnummer, som, djupast sett, endast vädja till den barbariska praktlystnaden. Högtidlig orgelmusik och sköna tempelvalv äro dock något annat än prästar som klä ut sig, göra teaterprocessioner och leka gammal tid och tradition för att med dylik yttre grannlåt dra till sig naiva sinnens uppmärksamhet. Man kan möjligen i detta fall förstå det sega fasthängandet vid en föråldrad och ur primitivare instinkter uppkommen tradition i länder och bland folk som ännu ha en sådan tradition obruten. Där gäller Olavus Petri kloka ord att «man måste

mång stycke halla för deras skull som oförståndige äro» och «i den akt att vi icke giva ont exempel vårom nästa till förargelse, intill dess han kan lära bättre förstå». Men att i ett land där den primitiva ceremoniella traditionen är bruten sedan flera hundra år söka återuppliva den, det är ingenting annat än ett återfall. Det är för övrigt en mycket oviss sak, om man på den krasst ceremoniella vägen kan åstadkomma den ekumeniska samling som det för närvarande är fråga om. För en och var som ser saken så att religion, den må sedan vara av det ena eller andra slaget, innebär ett rike som icke är av denna världen, måste dessa ständiga frierier till det rent världsliga, det som kan filmas och omskrias, förefalla frånstötande och osmakliga. Parad är icke anda och sanning.

Saken har även en annan sida. Den svenska kyrkan söker för närvarande vid varje tillfälle betona att hon är en folkkyrka. Veterligt har den folkliga grunden på senare tider varit mycket vacklande. Sekterismen har skördat stora vinster på kyrkans bekostnad. Och socialismen, som, alla ekonomiska teorier till trots, är mera religion än saklig och realistisk ekonomisk politik, har skördat resten av överlöparna. Är man väl så naiv att man tror att den folkliga grunden under statskyrkan stärkes genom hierarkiska skådespel? Vår nordiska och svenska befolkning har många brister och lyten. Men i ett brister det inte — den sätter inte gärna sken före sak, skådespel före bröd. Den teatraliska ritualismen utgår från en alldeles felaktig utgångspunkt. Dessa kyrkoparader imponera icke det minsta. En torftig, men andäktig gudstjänst i en fattig svensk västkustkyrka ute på de yttersta skären griper mer än all denna utklädda ståt. Sannerligen existerar det icke en katolsk fara här i landet. Men den kommer icke från katolikerna, utan från de skådespelande protestanterna, som lägga en sådan vikt vid skenet att andan och saken fördunsta. Folkkyrka eller teaterkyrka, det är frågan. Och även den som står fri i förhållande till kyrka och kristendom önskar av allt hjärta att sak skall gå före sken, ande före form. Ty det är en gränsskillnad, icke blott mellan kristet och icke kristet, utan mellan äkta och oäkta. Om denna synpunkt är det många, många som enas, både inom och utom statskyrkan. Bort med mössorna, kåporna, stavarna! De tilhöra ohjälpligt ett förflutet kulturskede.

2. ERKEBISKOPENS SVAR

En onämnd auktor har under titeln Circenses klandrat mig för att jag icke vid biskopsinvigningen i söndags bar en «enkel kaftan» utan biskopskåpan, som för Uppsalas vidkommande tyvärr sedan etthundrafemtio år är gyllene. Däremellan påtalas prästrockens och prästkappans svarta enformighet. Klandret beror på bristande kunskap. Jag måste följa kyrkans lag och ordning, som i detta fall härstammar från reformationstiden, Laurentius Petri kyrkoordning, och som alltid, säger alltid, i svenska kyrkan blivit följd. Därom kan läsaren i Handbok för svenska kyrkan kapitel 12 finna följande:

«Efter gudstjänstens slut börjas akten med en psalm, varunder till altaret framträda först präster, klädda i mässkrud, bärande korkåpan och övriga biskopliga insignier, därnäst biskopen, som i ämbetet skall inställas, samt därefter ärkebiskopen eller den biskop, som är i hans ställe förordnad, och de assisterande prästerna, klädde i mässkrud. Ärkebiskopen träder upp til altaret, och hans assistenter ställa sig på vardera sidan om altarringen; börande dock biskopar, när de assistera, klädda i sina skrudar, ställa sig inom altarringen på ömse sidor om ärkebiskopen.»

Saken kräver kanske ett ytterligare ord. «Bort med mössorna, kåporna, stavarna»! Om någon gör sig besvär att läsa sista kapitlet i min bok «Svenska kyrkans kropp och själ» skall han, hoppas jag, icke misstycka den hjärtesuck av liknande innehåll som där undsluppit mig. Bort med hela bråten av apparat och attiralj. Det fordras ibland mod att draga det plagget uppå. Men, fortsätter diktaren, «fähund tycks ha tjock hud». Känslan kan också vara annorlunda. Det kan kännas skönt att dölja sin egen personliga uppenbarelse i kyrkans objektiva sammanhang.

Till artikelförfattarens fromma önskan bör fogas, att det är mycket lätt att avskaffa både det ena och det andra — utom synden.

Den som av kyrkans ordning är hänvisad till att stundom bära kåpan, har nog tänkt sig grundligt in i problemet. Ett par betänkligheter inställa sig.

1: De som förgapa sig på vedertagna kyrkodräkter eller rata dem, hava det felet att alltför mycken uppmärksamhet

riktas på utvärtes ting. Gå till vår större systerkyrka i England, så har där under ett par tre människoåldrar otroligt mycket bläck och trycksvärta och tal och debatt offrats på hur man skall vara klädd och ordna det i kyrkan. Att vi här i vår kyrka varit i stort sett fria från sådane diskussioner, beror på den evangeliska frihet som, i förening med pieteten, förestavar vår första evangeliska kyrkoordning. Kyrkan har annat att göra än att tala om toalettsaker. Bäst är om tradition och lag följas till punkt och pricka, såsom fallet var i Uppsala domkyrka i söndags. Att högt ärade och kära gäster från andra evangelisk-lutherska samfund stodo med de svenska prästerna kring altarrunden kan väl knappast betraktas annat än såsom en tacknämlig rikedom. Att den gamle vördnadsvärde patriarken från Alexandria, Photios, på lördagen till min överraskning anmälde sin önskan att övervara biskopsvigningen och verkligen kom och deltog, visserligen icke i yttre mening, men väl, såsom hans ord i sakristian betygade, med hjärtlig välsignelse, är liksom hans besök över huvud ett unikt vittnesbörd om sammanhanget i kyrkans historia.

Om det som ägt rum i alla tider och tagits som en naturlig sak nu göres till föremål för gensaga, beror det nog delvis på bilderna i tidningarna. Var klandraren i domkyrkan?

2: Själv uppfattar jag min ställning som en kort länk i en lång kedja. Kanske är det rådligt att, när det icke gäller Guds ord och samvetet, icke efter eget tycke, om det tillfälligt eller varaktigt förefinnes, ändra det ena och det andra i en tradition, som har mer än tusenåriga anor. Våra svenska reformatorers föredöme manar härutinnan till efterföljd.

Men även ivraren mot skrudar har föregångare i vårt land, vilka icke äro att förakta. För etthundrafemtio år tillbaka och sedan under flera generationer hade man alldeles samma känsla gentemot de brokiga bilderna och de gyllene altarprydnaderna och de gamla dopfuntarna i våra kyrkor. Reformationen hade lämnat dem kvar på sina platser, men nu kom upplysningen. Man tyckte om alla dessa kyrkoprydnader ackurat detsamma som artikelförfattaren skriver om kyrkodräkterna. Han slutar med orden: «De tillhöra ohjälpligen ett förflutet kulturskede». Detsamma tänkte Esaias Tegnér och hans samtida och efterkommande. När de icke orkade bryta ner de gamla medeltidskyrkorna, så vräkte de åtminstone ut altarskåp och andra bil-

der och dopfuntar och målade över bilderna i valv och på väggar med vit färg. Och när till exempel präst och sockenmän i Häverö i en märklig skrivelse vägrade att lyda höga vederbörandes order att avlägsna altarskåpen från altaret, så betydde det att de ohjälpligen voro efter sin tid. Nu är smaken en annan. Man fördömer upplysningen och de följande släktlederna såsom vandaler och barbarer. I detta sammanhang skulle jag gärna vilja inlägga ett ord till försvar för en nu förkättrad smak. Man älskade vitt och en smula guld, enkelhet och ljus. Man hade sett sig mätt på brokigheten. De som nu leva glömma att smaken växlar. Även det nuvarande släktets tycken om vad som är vackert och passande för gudstjänsten eller ej lära nog bli ganska hårt bedömda av en kommande tid. Jag försvarar icke åtgärder som förstört många dyrbarheter och helgade minnen. Gud ske lov att prästers och bönders konservatism och brist på upplysning bidragit till att bevara så mycket som finns kvar. Men jag hoppas att den som ratar vår kyrkas i alla tider brukliga högtidsdräkt är en konsekvent tänkande man och gillar upplysningstidens framfart.

Ändå bör man vara försiktig med att anlägga den moderna och i utvecklingens slutpunkt sig kännande människans syn på det som «ohjälpligt tillhör ett förflutet kulturskede».

Och givetvis bör man åtlyda gällande lag.

Människobarnen ha tagit sig många underligheter före, när det gällt att giva uttryck åt sin tillbedjan av Den Högste. Man har även i det yttre eftersträvat avbrott mot vardagligheten. Under seklernas lopp have former skapats och stadgats. Innerlighetens och den inre frihetens målsmän hava egentligen befattat sig mycket litet med dylika ting. Laurentius Petri ord gäller än i dag. Han sade, kort sammanfattat: «Förr påbjödos ceremonier, prydnader och dräkter såsom nödvändiga för saligheten. Nu anfaller oss samma fiende från andra sidan och säger att vi för saligheten måste avskaffa dessa ting, som dock för många äga helgd och värde».

Blir det yttre, vare sig genom sin torftighet eller sin grannlåt, på något vis huvudsak, så är det av ondo. Blir något annat än Frälsaren själv och kärleken till sanningen huvudsak i kyrkan, så är det av ondo.

Nathan Söderblom.

EN JEREMIA-SKISSE

AV SIGMUND MOWINCKEL.

Profeten Jeremia var sønn av en Khilqija, en av prestene (ved lokalhelligdommen?) i Anatot, f. ca. 650 f. Kr. Han begynte å virke som profet i Josjija's 13. år (627).

Bakgrunnen for hans virke er dels de urolige politiske forhold i Forasia i siste halvdel av 7de årh., dels de religiøse og sosiale forhold i Juda på den tid. Han vokste op dengang Assyrerriket tilsynelatende stod på høiden av sin makt, hans offentlige fremtræden faller omtr. sammen med Asjurbanaplus død (ca. 626), da det plutselig blev klart for alle at verdensriket stod for fall. Han har oplevet at den skytiske folkevandring, som et halvt århundrede før hadde oversvømmet Armenia og det vestlige Media, i slutten av Asjurbanaplus regjering (efter 634, men før 627) sendte en ny bølge sydover og for en kortere tid gjorde sig til herrer over det østlige Lilleasia og Nordsyria og utstrakte sine herjingstog langs Middelhavskysten like til Egyptens grense og derved gjorde ende på det forsøk Psammetik I kort før hadde gjort på å legge Palestina unner sig (erobringen av Asjdod).

Assyrias tilbakegang gjenga Juda friheten og førte likesom i Egypten til en restaurasjon i nasjonalreligiøs retning (Deuteronomium d. e. 5te Mosebok). Manasses tid hadde på den ene side vært en religionsblandingens tid; assyriske kulter fant innpass i Jerusalem og blev tildels offisielt beskyttet; på den annen side var den en tid da Jahvæs skikkelse i de jerusalemske preste- og profetkretser antok universelle former, blev transscendentere, større; og som følge derav blev den jerusalemske reaksjon mot de landlig-kana'aneiske lokalkulter (Ba'als-kultene») sig mere bevisst, og presteskapets hierarkiske pretensjoner trådte klarere frem. I kampen mot Ba'alskulten og den kana'aneiske innflytelse på Jahvækulten stod de store «reformprofeter» sammen med presteskapet og de offisielle tempelnabier. «Nabi» er det hebraiske ord som i almin-

delighet gjengis med (det greske) «profet». Nabiene utgjorde dengang en organisert stann av kult- og tempelfunksjonærer, deres kall var å spå og i kulten å forkynne Jahvæs svar på menighetens bønn, det siste efter faste liturgiske regler. Fra disse tempelnabiene er de virkelig «store» profeter, de religiøse nybrottsmenn utgått, dem vi til forskjell fra de offisielle kaller for «domsprofetene» eller «reformprofetene» (skriftprofetene»). Med de eldre nabier har de den ekstatisk-entusiastiske religionsform til felles. Det forklarer delvis deres skarpe motstann mot ba'als-religionen; deres sterke personlige, oftest følelsesbetonede og ekstatiske gudsoplevelser gjorde for dem Jahvæ til den eneste gud som praktisk kunde og skulde komme i betraktning; hvad der fra gammel tid av gjaldt for staten og folkets offisielle fellesliv: at Jahvæ var guden, det vilde de gjøre uavkortet gjeldende i alle livsforhold også for de enkelte. De blev derfor fiender av lokalkultene, som jo i regelen gjaldt andre mindre guddommer, jordens «herrer» (be'alim). De har derfor også i sin almindelighet måttet stille sig forholdsvis velvillig overfor den form hvori prestene i Jerusalem vilde hevde Jahvæs religiøse eneherredømme, nemlig ved å avskaffe alle andre kulter og centralisere all offentlig gudsdyrkelse i templet i Jerusalem.

På andre områder stod reformprofetene — og tildels også de almindelige nabier — i motsetning til presteskapet; de delte ikke deres vurdering av den offisielle kult som det viktigste i religionen, og i motsetning til den usikkerhet i moralbegrepene og moralinstinktet som fulgte av den gamle ættekulturs og folkeseds opløsning og den dermed tiltagende sosiale ulikhet, hevdet de de gamle solidariets- og brorskapsidealer og den gamle sed og protesterte mot ulikheten, unnertrykkelsen av de lavere stender, den slette og vilkaarlige retspleie o. s. v. Jahvæ var for dem først og fremst rettsvesenets, rettens, folkesedens og moralens gud.

På alle disse punkter representerer Jeremia reformprofetenes opfatning. Det som gjør ham til profet, til en forkynner av kommende ting, er —menneskelig talt — på den ene side hans religiøs-sedelige indignasjon som vekker den tanke at Jahvæ *må* straffe et folk som Juda, på den annen side de rykter og meldinger som kommer om skyternes vandringer og

som vekker forutfølelsen av at der forestår store og skjebnesvangre ting. I en visjon får han kallelsen til å optræ og forkynne at straffen er nær. Jahvæ har reist «fienden fra nord» for å fullbyrde dommen over sitt folk. Om dette dreier hans dikte og utsagn sig i den første tid.[1])

Grunnen til straffen er Judas frafall, først og fremst den løsslupne naturkult på «offerhaugene», Ba'alskulten. Dels under påvirkning av de eldre reformprofeter, særlig Hosjea, dels i lyset av den mektige gudsoplevelse, er Jahvæ blitt den eneste for ham; å dyrke andre makter ved siden av Jahvæ *er* frafall, selv om det ikke er ment således. Juda står for ham som den troløse hustru, som har glemt sin ungdomskjærlighet og i sanseløs villskap styrter sig i armene på mange elskere. Jahvæ er god, kjærlig, nådig, har aldrig vist henne annet enn godt, såmeget ubegripeligere er hennes utroskap. Ba'alskulten er ikke bare «utukt», den er ufornuft, dyrkelse av sten og tre. Juda mener at hun enda kan elske Jahvæ og dyrke ham ved siden av avguderne; men når ingen juridisk mann vil ta imot en kvinne som har gjort sig uren med en elsker, så vil Jahvæ enda mindre ta imot den dyrkelse Juda viser ham. I virkeligheten har Ba'al vært en dyr herre; i hans tjeneste har Juda ødet alt hun eiet, nu er folket blitt en træl, som kan plyndres og utbyttes av enhver. Men enda værre ting forestår; snart kommer Jahvæ med sine straffefullbyrdere og herjer landet til det ligger folketomt og øde som villmarken. Da blir Juda også sviktet av sine elskere — ingen kan og ingen vil hjelpe henne. Her går de politiske forbunn med fremmede folk, Assur, Egypten o. a., for profetens betraktning i ett med Ba'alskulten; også det er utroskap; Juda skal i tillit til Jahvæ ikke stole på menneskelig kraft og kunst. Men tross den ubetingede form har straffetrusselen en positiv hensikt. Jeremia regner med at det enda ikke er forsent for folket å omvende sig; å bevege det til omvendelse er målet for hans forkynnelse. Han håper det skal lykkes; bak den larmende Ba'alskult sporer han en hemmelig lengsel efter den virkelige gud, og i Jahvæs navn lover han full tilgivelse, hvis folket vil komme tilbake. —

---

[1]) Kap. 1—4 i hovedsaken.

Noget senere treffer vi Jeremia i Jerusalem. Det er muligvis den deuteronomistiske kultreform 622 som har bragt ham dit. Da blev en ophevelse av alle lokalkulter og en centralisering av all kult i Jerusalem høitidelig vedtatt og tildels — om enn vel i temmelig begrenset utstrekning — virkelig gjennemført; den praktiske gjennemførelse innskrenket sig vel til byens allernærmeste omegn, deriblant Anatot. Imot lovens bud blev prestene ved de nedlagte helligdommer overført til Jerusalem, men ikke tillatt å gjøre prestetjeneste; de stod altså i klasse med det lavere tempelpersonale. Vi finner da også Jeremia ikke som prest, men som en av de organiserte tempelnabier unner en av prestenes opsyn og jurisdiksjon.[1])

Mot reformen i og for sig kan Jeremia neppe ha hatt noget å innvenne. Men han blev snart klar over at den bare var som «å så blant torner»; «ny jord» var der ikke blitt brutt, det viktigste av Jahvæs krav var enda uopfylt. Og således er hans opposisjon mot den rådende religion og moral ikke mindre skarp i Josjijas senere tid enn i hans første. Den «omvendelse» som reformen gav sig ut for å være, var bare en «omvendelse på skrømt».[2])

Fra nu av trær den religiøs-kultiske motivering av straffeforkynnelsen tilbake for den etiske. I Jerusalem har han lært å kjenne av selvsyn bylivets og den kana'aneiske kulturutviklings nedbrytende virkning på den gamle sed og ættekultur. Hovedstaden står fra nu av for ham som typen på Judas synder.[3]) Frafallet ser han nu i første rekke i de sosiale misforhold, den nye overklasses utsugelser av fellaher og småfolk, i den uærlige forretningsmoral og den løse kjønsmoral. Fordi de moralske plikter tilsidesettes, er folkets og prestenes og nabienes Jahvædyrkelse og deres tillit til pakten i virkeligheten bare hykleri.

Her møtes han nu av henvisningene til den reformerte, «rene» Jahvækult og den gjenoprettede pakt; for et folk hvis moralske begreper var i opløsning, kom kulten uvegerlig til å stå som hovedsaken i religionen. Jeremia blir derfor en motstander av kulten; Jahvæ bryr sig ikke det minste om slakt-

---

[1]) 20, 1 f.; 29, 26 f. [2]) 3, 6—10. [3]) De ekte avsnitt av kap. 5 og 6 og endel av diktene i kap 8 ff.

offer og brennoffer og røkelse. Og som alle religiøse reformatorer legger Jeremia sitt ideal tilbake til ophavstiden og påstår at Mosetiden ikke har hatt nogen slik kult — på en måte riktig, forsåvidt som det har vært en kult i ganske andre og enklere former, men på en annen måte ganske uhistorisk. for Mosetidens religion har sikkert i enda høiere grad vært en ekte primitiv kultreligion.

Prestenes innvendinger med henvisning til den tradisjonelle kulttora og dennes delvise fiksering i den angivelig mosaiske lovbok D (i hovedsaken = V Mosebok kap. 12—26) avkrefter han med den påstann at de «vise» prestelige skrivere har forfalsket loven og gjort den til «løgn»[1]). Prestene er vinnesyke løgnere, nabiene spår på løgnaktig vis lykke for folket og mener med slike maktløse vindord å kunne sikre lykken og «læge folkets brudd»; deres liv er like lastefullt som det menige folks, og er de inspirert av nogen, så er det ikke av Jahvæ, men av den tomme, intetsigende, derfor onde og ulykkebringende «løgn-gud» Ba'al.[2])

Mer og mer taper han troen på at folket kan omvende sig; det hverken kan eller vil, de mange århundreders synder har gjort synden til dets annen natur, som likesålitt kan forandres som negerens sorte hud og leopardens flekkede skinn. Derfor gjentar han også nu — efter at skyterflommen var ebbet ut — truslene om fienden fra nord — kanskje har han tatt feil i at det var skyterne som skulde fullbyrde straffen, den Gud som har skapt himmel og jord[3]) har andre midler og redskaper. —

Josjijas død i slaget ved Megiddo mot farao Neko gjorde ende på Judas korte uavhengighet. For Jeremia betyr dette et siste varsel fra Jahvæ om omvendelse. Enda kan det veret siste unngåes. Ved festligheten ianledning kong Jojaqims regjeringstiltrædelse optrådte Jeremia i templet og gjentok sine formaninger i håp om at det skulde gjøre inntrykk. Det nytter ikke — sier han — å lite på at man har Jahvæs tempel, når de moralbud han har gitt, skammelig krenkes; straffen blir bare så meget værre efter en slik tåpelig og frekk tillit; kommer ikke nu omvendelsen, skal det gå templet i Jerusalem på samme vis som det i Sjilo.[4])

---

[1]) 8, 8. [2]) Kap. 23. [3]) 5, 22. [4]) Kap. 7 og 26.

Efter denne «tempeltalen» vilde prestene få ham dømt for gudsbespottelse; men den verslige øvrighet frikjente ham unner henvisning til Mikas domsord over Jerusalem; i deres øine gjaldt han vel for en forrykt, hvis ord man ikke kunde legge brett på, men som også *kunde* tenkes å tale Jahvæs ord og som det derfor var rådeligst ikke å legge hånd på. Han har derfor i de følgende tre år kunnet fortsette sin virksomhet i samme spor som før — bare med mindre håp og med større bitterhet; Jojaqims styre var avgjort dårligere enn Josjijas, forholdene vanskeligere og den offisielle iver for kultreformen merkbar avtatt; uhindret reiste igjen den rå naturkult hodet og de utenlandske[1]) kulter fikk igjen innpass.

Imidlertid var Ninive falt (612), og slaget ved Karkemisj kastet Neko ut av Asien og gjorde kaldeerne til herrer over Syria—Palestina. Nu er Jeremia ikke i tvil lenger, fienden fra nord er kaldeerne som kommer for å fullbyrde straffen;[2]) for synden er verre enn før, uutslettelig. Og allikevel opgir han ikke håpet; tross de skarpe, absolutt klingende domstrusler er hele hans offentlige forkynnelse bare forståelig unner forutsetning av at straffen kan avvendes eller mildnes i siste øieblikk, om folket bare vil. Ved en offentlig botsfest i Jojaqims 4de år, muligens foranlediget ved efterretningen om Karkemisj-slaget, lot Jeremia sin ven Baruk lese op for folket på tempelplassen en sammenstilling av alle de advarsler han hadde gitt i de forløpne år, som en siste mulighet for omvendelse; nedskrivningen og oplesningen av utsagnene opfattet han som fremkaldt av direkte guddommelig påbud. Kongen, som fikk sig boken forelest, brente den; Jeremia og Baruk måtte gjemme sig for å unngå straff. En annen domsprofet Urija ben Sjema'ja, som forkynte lignende ord som Jeremia, flyktet til Egypten, men blev utlevert og henrettet. — Det tok et par år før Nebukadressar fikk ordnet forholdene i Vestasia; Jojaqim unnerkastet sig og blev kaldeisk vasall. — I denne tiden har Jeremia vel holdt sig taus.

Efter Jojaqims oprør og død og Jojakins bortførelse (598) trær Jeremia igjen frem. Nu var dommen kommet, og tilmed i skånsom form. Det er den opblussende nasjonal-

---

[1]) Særlig egyptiske, se Ez. 8—11. [2]) 13, 15—27; 17, 1—4.

religion og lykkeprofetene han nu særlig vender sig mot. Juda må ta det inntrufne som Jahvæs straff og ikke formaste sig til ved politiske konspirasjoner å prøve å vende skjebnen. De bortførte må innrette sig på et langt ophold i Babylonia; redning for resten av Juda er bare å vente ved å holde sig i ro og holde de inngåede forpliktelser; isåfall kan det redde livet og en beskjeden lykke i et nøisomt og ærlig liv — av eskjatologiske herlighetsfantasier finnes ikke spor hos Jeremia.[1]) Hvis de bortførte omvender sig, skal det gå dem godt i det fremmede land. De gjenværende er håpløst fordervet og blir forkastet.[2])

Da der i 592[3]) kom sendemenn til Jerusalem fra en rekke palestinensiske folk for å forhandle om et oprør, advaret han offentlig mot planen; det var Jahvæs vilje at folkene skulde bære babylonerkongens åk; hans optreden fremkaldte et skarpt besammenstøt med nabien Hananja.[4]) Da oprøret kom og beleiringen av byen begynte i 588, var Jeremia klar over utfallet: byen skulde gis i kaldeernes vold; ved å overgi sig itide kunde konge og folk berge livet, ellers var unnergangen viss; den enkelte kunde frelse sig ved å gå over til kaldeerne. For sitt vedkommende vilde Jeremia bli i byen, forat ikke nogen leilighet til å advare skulde bli forsømt. Da han i mellemtiden mellem de to beleiringer vilde gå til Anatot i forretninger blev han beskyldt for å ville løpe over og derfor fengslet i det offentlige fengsel, en gammel brønnhvelving; kong Sidqija vilde høre hans råd, som gikk ut på overgivelse; på sin bønn blev han overflyttet til slotsvakten. Da hans stadige advarsler virket nedsettende på motstannskraften, vilde patriotene la ham drepe og kastet ham ned i en cisterne med dynd; en av hoffevnukkene reddet hans liv, og kongen lot ham bli i slottsvakten. Enda engang spurte kongen ham om utfallet, svaret var det samme.

Byens inntagelse betydde personlig frihet for Jeremia; kaldeerne ga ham valget mellem å bli med til Babylonia eller å bli hos Gedalja i Mispa, ham hadde nemlig kaldeerne innsatt til statholder over landet; Jeremia valgte det siste. En kort stund levet han nu i håpet om at folket hadde lært lydighet mot

---

[1]) Sml. 32, 6—15; 29, 8—9, 21—23. [2]) Kap. 24. [3]) Les sjĕbi'it 28, 1, se Schmidt Z A W 1922, s. 138 ff. [4]) Kap. 27 f.

Jahvæ og at et nytt nasjonalt liv kunde utvikle sig av kolonien i Mispa. Men Gedalja blev drept av en av prinsene, som ikke kunde forsone sig med den nye tingenes tilstann. Drapet på Gedalja gjorde ende på Jeremias håp; høvdingene vilde ikke høre på hans forsikring om at det beste var å bli i landet og avvente kaldeernes unnersøkelse av saken; de flyktet til Egypten og tok ham og Baruk med mot deres vilje. Dermed var håpet om fortsatt eksistens for et folk Juda på hjemlandets jord ute for Jeremia; han forutså også den egyptiske jødekolonis unnergang, når engang Nebukadressar erobret Egypten; det siste vi hører er at han lover Baruk at han da skal redde sitt nakne liv, men heller ikke mer.[1]) —

Jeremias's *religiøse forestillinger* er i alt vesentlig de samme som de andre reformprofeters. Som Hosjea betoner han noget sterkere Jahvæs kjerlighet og godhet og langmodighet enn hans straffende rettferdighet. Hans psykologiske utrustning og arten av hans gudsoplevelse er også den for nabiismen karakteristiske ekstatisk-visjonære, men noget sterkere følelsesmessig betonet. Han ser syner fra Jahvæ, hører i audisjoner hans ord, alt som møter ham blir betydningsfulle symboler med en dypere mening, hans indre oplevelser og tanker objektiveres som Jahvæs ord. Hans omgang med Jahvæ er ganske umiddelbar, hans bønneliv blir derved noget enestående i G. T. Et drag av refleksjon gjør sig gjældende: ikke enhver inskytelse er inspirasjon, han prøver og veier og forsøker å opstille et normativt kriterium[2]). Sitt profetkall opfatter han ikke bare som forkynnelse og begynnende virkeliggjørelse av straffedommen, men som et vekterkall;[3]) han skal advare og prøve å få folket tilbake til rett vei.[4]) Det blir ham en nødvendighet og en opgave å speide efter tegn til omvendelse, å prøve om der finnes rettferdige i folket. Jahvæ setter ham til metallprøver i Israel;[5]) på gater og streder og i de fornemmes huse leter han efter den rette «gudskjenskap»,[6]) den umiddelbare instinktive fornemmelse av hvad Jahvæ vil og kræver, hvad der er rett og urett; men overalt må han konstatere at de moralske begreper er blitt flytende og det sede-

[1]) Se til dette siste avsnitt i Jeremias liv, kap. 34—45. [2]) 28, 8 f. [3]) 6, 17. [4]) 6, 16; 13, 15 f. [5]) 6, 27—30. [6]) 5, 4 f.

lige instinkt svakt — som ventelig kan være i en tid da bykulturen hadde opløst den gamle ættekultur.

Jeremia er martyren blant profetene; hans kall er en uophørlig lidelsesgang. Han elsket sitt folk og følte sig bunnet til det; i dypet av sin sjel deler han den gamle opfatning at uten samfunn og ætt er en mann intet; hans «rettferdighet» *er* ikke hvis den ikke er anerkjent. Han må forkynne hvad han mest av alt vil unngå, det folks unnergang i hvilket han har sin sjelelige eksistens. Alle hans profetier har derfor mer eller mindre av klagesangens preg. Han blir en hatet ulykkesmann, en utstøtt; selv ser han det som en kallsplikt å gi avkall på familie og all omgang med folket;[1]) han skal derved bli et virkekraftig «tegn» på den kommende ulykke. Men bitter kval volder det. Han føler sig som en Job, hvis «rettferd» er fratatt ham fordi den benektes; ulykken selv er jo bevis på manglende «rettferd» — eftervirkningen av denne gamle tanke kan han ikke fri sig for. I gripende klagesanger og bønner øser han sitt hjerte ut for Gud. Men problemet løses ikke, fordi det er uløselig. «Rett» kan han bare få hvis utfallet viser at han har vært en sann profet, ingen «løgnmann». Så tvinges han for sin selvhevdelses skyld til å be om det han helst vil unngå. Der opstår en ulægelig splid i hans sjel, men også den tar han på sig i troskap mot kallet; for selv mot sin vilje kan han ikke la være å forkynne Jahvæs ord; Jahvæ er den eneste han har, og ham kan han ikke slippe. Men nogen gudsforholdets salighet som kunde løse problemet praktisk, har han aldri kjent; han var for bunnet til det han måtte bryte med. Ribbet for alt håp om det som var ham dyrebart går han ut av livet; hans triumf som profet var hans største lidelse. — Han vilde kaste fra sig profetkallet, men Gud var for virkelig; denne virkeligheten kunde han ikke komme utenom.

---

[1])Kap. 16.

ER SAMVITTIGHED NOK?

I det etiske liv kan der paavises to forskellige tendenser, den ene indadrettet, den anden udadvendt. Den første er stærkest i den kantiske etik, den anden i velfærdsetiken. De kommer igen hos hvert enkelt menneske, og paa forholdet mellem de to retninger beror sundheden af et menneskes samvittighedsliv.

Det mest ejendommelige for samvittigheden er den ubetingede myndighed, hvormed den dømmer. Derfor maa den vigtigste betingelse for et sandt, og det vil sige sundt, samvittighedsliv blive den ubetingede lydighed imod samvttighedens bud. Det betyder, at opmærksomheden først og fremmest rettes indad; thi samvittigheden taler jo i vort eget indre; den opfattes som en stemme, maaske Guds egen. — Men derved gøres den let næsten til en selvstændig personlig magt i vort indre, som vi har blindt at lyde uden at spørge om grunde. Man tror da, at man har begrundet sine handlinger tilstrækkeligt, naar blot man siger: «Min samvittighed tilskyndede mig til det».

Dette kan faa skæbnesvangre følger. Naar man hovedsagelig søger at finde den rette handling ved at lytte indad og ikke lægger videre mærke til, hvilke følger handlingen vil faa, og hvad sagen selv kræver, saa kan ens liv føres ind paa helt skæve retninger. Dels kan det føre til et usammenhængende liv paa indskydelser, der ikke prøves, dels kan det føre til, at man berøves den klare sans for virkeligheden, skønt man gør et meget stort tankearbejde for at finde, hvad der er ret. Samvittighedskampe, hvor man tydeligt fornemmer, at det gælder ens sjæls velfærd, at man ikke vælger forkert, kan opstaa ved, at en tilskyndelse i ens samvittighed driver en i retning af en meget ubehagelig handling, men samtidig synes man ikke, at man kan blive rigtig klar over, at det virkelig er nødvendigt at foretage handlingen. Naar man vender opmærksomheden udad og spørger, hvilken handling, der bedst kunde løse den foreliggende opgave, saa kommer man maaske til et resultat, som synes en klart og fornuftigt, og som ikke strider imod det, der er ens højeste etiske norm — for den kristne kærlighedsbudet. Men retter man opmærksom-

heden indad, saa synes man, at man fornemmer en «stemme», der siger: «Det er af fejghed. du gør det; du sælger din sjæl; du maa ikke gøre det». Denne stemme kan ogsaa støtte sig til grunde ud fra sagens egne krav, men man kan ikke afgøre deres betydning; deres egentlige vægt faar de først, ved at man, uden klart at kunne gøre rede for grunden, kun kan faa fred i sjælen ved at følge den, skønt man frygter at komme ud i det vilde, ufornuftige. Vanskeligheden opstaar ved, at samvittigheden kræver andet end blot tankeklarhed; den kræver en tænkning «med hjertekulen», der betyder, at hele personligheden er indsats i kampen. Idealet vilde være en samvirken af tankens klarhed og samvittighedens myndighed, saa at man kunde handle saaledes, at man tilfredsstillede de krav, som sagen selv (ifølge den etiske norm) stiller til en, og samtidig have følelsen af at den dybeste grund til ens handling dog er, at man kun ved denne handling kan være tro imod sig selv. Eksempler paa, at denne overensstemmelse ikke indtræder, og at derfor den indre indskydelse faar særlig magt, har vi — efter vore etiske begreber — i de store livsforsagende bevægelser som f. eks. munkevæsenet. Den samme sjælstilstand er det, der fører Ibsens Brand ud i hans alt for livsødelæggende gerning. Hans løsen er det indadvendte: «Det, som du er, vær fuldt og helt — og ikke stykkevis og delt», og det er den ensidighed, hvormed han betoner denne sandhed, der fører ham bort fra sandheden — saa langt som han kommer fra den. Det er sikkert en fare, som særlig gør sig gældende hos ganske unge, der uden afslag vil leve efter idealerne. George A. Coe har i «Det religiøse sjæleliv» et godt eksempel herpaa. En bondesøn, som kørte en høstmaskine, kom i vane med at standse sine heste og møjsommeligt gaa tilbage for at faa med hvert lille straa, som maskinen havde ladet staa. Det gjorde han ikke af hensyn til, hvad der ellers vilde gaa til spilde af korn, men kun for at bevare et bestemt abstrakt fuldstændighedsideal ubeskadiget. Denne unge landmand har følt sig forpligtet til fuldkommen paalidelighed i sit arbejde, men hans samvittighed er blevet som besat af denne tanke, saa at de indlysende indvendinger imod hans handlemaade, som han selvfølgelig godt har kunnet gøre selv, ikke har kunnet komme til deres ret. Hans interesse var ensidigt den at bevare sig selv fuldkommen samvittighedsfuld i arbejdet, i for ringe grad den at udføre arbejdet paa den bedst mulige maade i overensstemmelse med arbejdets kaar.

En lignende besættelse af samvittigheden, der gør den blind,

kan finde sted, naar enkelte skriftord faar en overordentlig magt i sindet, saa at man mister sin sunde fornuft derved. — «Du maa ikke slaa ihjel,» altsaa maa du ikke gaa i krig — hvis denne slutning drages, uden at modgrunde, skønt man ser dem, faar lov til at faa nogen som helst vægt, fordi de føles som et angreb paa samvittigheden, som en fristelse, der skyldes fejghed overfor militærvægringen, saa er der noget galt paa færde. — «Sælg, hvad I ejer, og giv det som almisse» — hvis dette løsrevne ord faar magt over sindet, saa at man føler sig forpligtet til at efterfølge det bogstaveligt, uden at de indvendinger, som man godt ser kan gøres derimod, faar lov til at faa den betydning, der tilkommer dem, saa er man paa vildspor. Livet maa ofte føres ad mærkeligt krogede veje. Der er dem, der just i kraft af kærlighedsbudet føler sig forpligtet til at gaa i krig og slaa mennesker ihjel eller til at lade være med at give alt, hvad de ejer, til de fattige. Uden at træffe nogen afgørelse af, hvad der er det rette, kan det fremhæves, at man saa vidt muligt maa træffe sit valg paa grundlag af fornuftige overvejelser. Forstanden er os en hjælper til at finde sandheden, og derfor begynder vi ogsaa straks at tænke, naar vi skal træffe afgørelse i et vanskeligt samvittighedsspørsmaal.

Men det er farligt at betone kravet om klarhed i samvittighedens afgørelser stærkt. Den kan føre til den anden yderlighed, at man følger det standpunkt, som synes klarest, skønt man derved faar følelsen af at handle imod sin samvittighed. Hvor det ikke er muligt at naa til fuld klarhed kan det ske, at man maa handle efter en dunklere anelse. Det første krav er nemlig lydighed mod samvittighed, og kravet om tankens klarhed i afgørelsen er afledet deraf, da man ikke fuldt ud kan følge sin samvittighed uden at være klar over, hvad der ligger i de mulige løsninger af spørsmaalet. Dette hævder Paulus meget kraftigt. Nogle af de kristne, de «svage», turde paa grund af den gamle «afgudsvane» ikke spise kød, der stammede fra offerdagene. Skønt de ikke kan have været blinde for den klare betragtning, Paulus gør gældende, at deres nye gudsforhold har gjort de gamle guder døde og magtesløse for dem, saa har der alligevel foresvævet dem nogle uklare forestillinger om, at de vist alligevel indlod sig med afguderne ved at spise det kød, og om dem siger Paulus, at det gælder deres sjæles velfærd, at de ikke gaar imod deres samvittighed. «Alt, hvad der ikke er af tro, er synd» — og de kunde jo ikke rigtig faa sig selv til at tro paa Paulus klare tan-

ker. — Lad os tage et eksempel fra nutiden. Hvis man tror, at man kan paavise, at en bestemt stilling til militærvæsenet stemmer bedst med det kristne kærlighedsbud, saa maa man antage, at alle kristne skal staa paa den maade, for saa vidt forholdet mellem samfundet og den enkelte er ens for alle. Og dog maa man anerkende at en, der ikke kan føle sig overbevist om, at det er den rette løsning, der er fundet, handler anderledes, selv om han ikke kan give klare grunde, men blot kan sige, at hans samvittighed tvinger ham. — Da Kierkegaard brød med sin forlovede, gjorde han det efter indgaaende overvejelser, men aabenbart uden, at han havde faaet fuld klarhed; thi han fortsatte overvejelserne i det uendelige bagefter. Han naaede ikke til noget sikkert resultat. Han vidste ikke rigtigt, om grunden til hans anfægtelse var skyld, altsaa om han kunde fælde en dom over sin handling med klar mening i, eller om den var sindssvaghed. Her staar vi ved et kærnepunkt, naar det gælder at bestemme forholdet mellem samvittigheden og fornuften. Kierkegaard søgte klarhed, fordi han vidste, at han kun ved forstandens hjælp kunde finde sandheden. Men han handlede dog uden fuld klarhed, fordi han mere end nogen anden var overbevist om, at det er den indre overensstemmelse med sig selv det først og fremmest kommer an paa — «subjektiviteten er sandheden». Men han saa altsaa ogsaa faren ved dette sidste sandhedsbegreb. Det kan praktiseres saaledes, at det ikke bliver muligt at skelne mellem sindssyge og sandhed. Derfor kan sikkert handlen efter anelser, indre stemmer o. l. ikke opstilles som et ideal.

Ud af selve samvittighedsfuldheden maa der udspringe en stræben baade efter at faa fuld klarhed over, hvad den etiske norm indeholder, og over, hvad der ifølge den er den rette handling i hver enkelt situation. Selv om det i det praktiske liv tit er sandest, at inderligheden sejrer over klarheden, saa gælder det dog i almindelighed, at klarheden er inderlighedens ven, og at samvittighedslivets sundhed beror paa samstemningen imellem dem.

Orla Remmer.

SKOLEN OG DET GAMLE TESTAMENTE

AV JOHAN RYDNINGEN, skoleinspektør, Tromsø.

Rektor dr. *Skattum,* formann i Geografisk selskap skrev nylig en artikkel om religionsundervisningen i skolen, hvor han nærmest kom til den slutning at det gamle testamente bør utelates av religionsundervisningen. Hans artikkel har igjen gjort reformspørsmålet aktuelt. Men det vilde være synd om man da i blinne skulde velge sig ut det gamle testamentes fortellinger som huggestabb. Bør de fjernes?

Rektor *Skattums* artikkel sier bare *det som er sagt før og mange ganger.*

Men er det så, at de skoler rektoren kjenner, enda søker geografisk, geologisk og historisk detaljviden i bibelen og enda forkynner skabelsesfortellingen som naturhistorie, kan der vel være grunn til å si det som er sagt før, en gang til. Jeg tror dog ikke at skolen og kirken ligger slik tilbake som rektoren mener. Diktatteorien om bibelens tilblivelse er opgitt på alle fløier, så for så vidt er der ingen principiell forskjell på konservativt og liberalt bibelsyn. Jeg nevner noen eksempler:

I 1896 blev professor dr. Strack's «Innledning til det gamle testamente» overført til norsk riksmål. Oversetteren var nuværende biskop Hognestad, og boken var forsynt med et meget anbefalende forord av en konservativ universitetslærer, dr. Elias Blix. Foruten flere kritiske bemerkninger til de enkelte skrifter finner en her følgende innrømmelse: «Muligheten av at der kan forekomme feil i det gl. og nye testamente, må innrømmes.

I 1911 holdtes et religionslærerkursus her i byen, der begge menighetsfakultetets søiler, Hognestad og Hallesby, var foredragsholdere. Den første, som holdt en rekke foredrag innenfor sitt spesiale, det gamle testamente, dets forhold til astronomi, geologi, historie og til den kristelige moral, gjennemførte med stor dristighet og utholdenhet akkomodasjonsprincippet.

på sine emner, men kunde allikevel ikke hevde at de bibelske fortellingers naturforklaring, kronologi osv. uten rest gikk op i nutidens forskningsresultater: der kunde være feil og unøiaktigheter. — Hans kollega, dr. Hallesby, som i sine foredrag behandlet bibelen som Guds ord, nevnte Luther's frie stilling til skriften, de efterreformatoriske dogmatikeres gjenoplivelse av diktatteorien, og medga at der fandtes faktiske feil både i det gamle og i det nye testamente. Han nevnte eksempler.

Ved et lærermøte her i byen for omtrent ti år siden holdt biskop Dietrichson foredrag om det gamle testamente i skolens religionsundervisning. Her fremholdt han for det første klart det gamle testamentes mindreverd i jevnføring med det nye, og innrømmet dernæst helt åpent at her foreligger feiltagelser og unøiaktigheter.

Dette er vidnesbyrd fra konservativt hold. Vi ser nu ikke i bibelen Guds ord i den forstand at en her overalt finner naturhistoriske og historiske enkeltheter virkelighetssvarende gjengitt. For å nevne et vesentlig punkt, som også rektor Skattum fremhever: vi er ikke under den trelldom at vi har valget mellem den kristne tro og troen på livets utvikling biologisk sett. Utviklingstanken er jo forøvrig også en av skabelsesfortellingens grunntanker, og i stor åndsfrihet, som gjør mange nutidsmennesker tilskamme, hevdet Augustin i tilknytning til Aristoteles et evolusjonistisk syn på livets tilblivelse: skabelsen er et frø som blir lagt i jorden, og fra denne vokser et stort tre op. De 6 dage opfattet han ikke som skabelsesdager, men som «beskuelsesdager»: i en visjon viser Gud det første menneske livets fremståen gjennem en 6 dagers orden, men de 6 dager gir den logiske orden, ikke den historiske. Selv middelalderens skolastikk refererer sympatisk til dette evolusjonssyn, og det er først under den motstand som reiser sig mot den arabiske videnskaps inntrengen i Vesterlandene at kirken innkapsler de augustinske «giftbaciller» og stiller sig loddrett over skabelsesfortellingens bokstav, naturhistorisk opfattet. Men nu kobler den utviklingstanken fortvekk til igjen: der er skjedd og skjer en årsaksbestemt og formålsbestemt utvikling, men Gud er både i årsaken og i formålet. Det siste er religionen i utviklingstanken.

Med dette skal det ikke være sagt at det gamle testamentes

bruk i skolens religionsundervisning nu er en enkel og grei sak. Her er sikkert vanskeligheter, som skolen trenger orientering i og hjelp med. Er det urettferdig å si at *lærerskolene hittil har gitt lite av denne veiledning og hjelp?* Har de ikke gått meget utenom, så lærerne mere enn nødvendig har måttet finne frem på egen hånd?

Nu anbefaler rektor Skattum, til forbedring av den kristelige og kirkelige status i vårt land, at en stor del av de gammeltestamentlige fortellinger som våre bibelhistorier har tatt med, skal gå ut, ja at hele det gamle testamente helst bør tas ut av religionsundervisningen. I dette kan jeg ikke være enig. Nettop nu er man, så vidt jeg har sett, på forskjellige hold meget enige om at der i kristendom skal undervises historisk, gjennem konkrete billeder og skildringer fra det historiske liv som vår kristne tro og moral er grodd op av, og der skal gis mindre av systematisk lærefremstilling. Den siste skal i et hvert fall bygges på bibelhistorisk grunn. Nu er Israels tro kristendommens historiske rot; Jesus knyttet sitt evangelium til sin og sitt folks bibel. For barneskolens øverste klasser og i den høiere skole må det også kunne lykkes å vise den historiske linje som fra Israels gamle folkereligion gjennem profetene fører op til Kristus, mens man på skolens lavere trin får sette sig et annet mål: å finne frem de religiøse og etiske verdier som de gamle fortellinger gir som enkeltbilleder.

Det vil ikke bli lett å finne andre enkeltbilleder som er bedre, og som er mere fyllt av religionens ånd. Israel hadde en sterk Gudsfølelse, levet sitt liv under en klar bevissthet om at der er en levende og herskende Gud. De gamle fortellinger viser dette: religionen er ånden i dem. De er tillike fortellinger fra et folks barndomstid, fra enkle forhold, og de gjengir i muntlig preget form privatlivets hendelser innenfor familie og ætt. De har altså den sagnets typus som ligger til rette for barnets sans, de fengsler, de medopleves, og fordi de også er fylt av Gudstro og fromhet, egner de sig for religionsundervisning. Hvis man derfor bruker dem riktig: lar dem virke som fortellinger og ikke piner livet ut av dem med formegen læreiver og fremfor alt ikke bruker dem som lærestykker i naturfag osv., så passer de nettop godt og bør stå.

Men skal man ikke gjøre opmerksom på feiltagelsene, det

antikverte, på det bibelske naturbilledes uoverensstemmelse med det kopernikanske?

Ikke meget. I en religionstime skal der undervises i religion, og en kritisk-negativ time i bibelhistorie er ikke en time i religion, men i noe annet. Religionslæreren skal, rett forstått, være positiv; han skal bekrefte og ikke nekte, gi og ikke ta, han skal utstråle religionsvarme og ikke intelligenskulde. Denne positive holdning er viktigere enn alt annet. Har han religiøs sans og i bibelhistorien dessuten den annen nødvendige sans, den historiske, så vil han f. eks. i skabelsesfortellingen legge tyngden der den for oss alene ligger: livet er i begynnelsen utgått fra Gud, som enda går levende og herskende gjennem det. Ved siden av denne grunntro, som kirken har satt som første ledd i Apostolicum, vil han for større elever kunne peke på andre grunntanker i fortellingen, ikke minst på utviklingstanken: livet går frem fra kaos til orden, fra neden og stigende opover. Øverst oppe går mennesket frem av Guds skapende virken og tar fatt på kulturopgaven, som Gud gir det: det skal underlegge sig naturen, dyrke den og vokte den så lenge jorden står.

Slik vil jeg for min del ta en fortelling som naturhistorisk sett visstnok er en av de vanskelige i det gamle testamente. De problemer som ligger i fortellingens berøring med naturforskningen, bekymrer mig ikke i en religionstime, og de hindrer mig ikke i å bekjenne den første trosartikkel.

I det hele tror jeg ikke meget på at forbedringen i det religiøse og kristelige ligger i en kritisk reduksjon. Der kan være dogmatisme både til høire og til venstre som lett hindrer en i å se historien historisk nok; både i sin bokstavrette tro og i sitt kulturovermot kan en komme til å legge et tidløst skjema på forgangne tiders liv, og se da til om det stemmer med skjemaet!

Summa: vi kan og bør fremdeles bruke det gamle testamente i vår religionsundervisning. Men vi bør bruke det *religiøst* og tillike virkelig historisk.

Johan Rydningen.

HVAD ALLEHELGENSDAGEN HAR AT SI OS

Præken i Holt kirke Allehelgenssøndag, 1ste november 1925.

Av Peder Christensen.

Tekst Lukas ev. 6, 20—26.

Allehelgensdagen er for vort kirkesamfund reformationsfesten. Det var Allehelgensaften 31. oktober 1517 at Martin Luther slog op sine 95 sætninger (teser) paa slotskirkedøren i Wittenberg. Den handling gav kampsignalet og blev den direkte indledningsakt til Luthers reformationsverk. Vi ved nok at Allehelgensdagens baggrund ligger langt, langt fjærnere i kirkens historie end hin datum i 1517.

Helt fra de første kristne aarhundreder maa vi regne den fromme ihukommelse av de kristne martyrer, og de kristne gav udtryk derfor ved at samles ved martyrernes gravsteder til gudstjeneste og kjærlighedsmaaltider. Som helgenernes antal stadig vokset, øget ogsaa mindedagene til deres ære, og i helgeners tal regnet man ikke bare blodvidnere fra martyrtiden, men tillige andre avdøde som ved sin fromhed eller paa anden maade hadde indtat en fremragende plas i Guds riges historie. Snart strak aarets dage ikke til for saadanne ihukommelsesfester. *Fra det 9de aarh. feiredes 1ste november en allehelgensdag som en almen kirkefest til alle helgeners ære.* Den dag blev i Romerkirken en stor festdag med praktfuldt kirkelig udstyr, tilbedelser og gaver.

Betegnende var det da at Luther valgte netop denne fest som udgangspunkt for sin store aktion mod pavekirkens forfald, dens overtro, helgendyrkelse og mange vildfarelser. Men saadan er den kirkehistoriske sammenhæng og vi Lutheranere har dagen *fortrinsvis* som reformationsfesten. — Dermed skal og bør vi dog ingenlunde overse eller undertrykke dagens oldkirkelige, dybe, vakre idé og traditionelle betydning som allehelgensdag. Meget mere skal vi søge at finde ind til en virkelig samfølelse med den. Til dette føres vi baade gjennem vore herlige bibeltekster og ved denne dags deilige salmer. Vi synger dog ikke «Den store hvide

flok vi se» uden at vore beste, helligste, reneste følelser kredser om de saliges seierssang for Guds og Lammets trone.

Hvem er den hvis hjerte ikke slaar av længselsfuld forventning og i bævende higen, naar ordet lyder om at «hans tjenere skal tjene ham og de skal se hans aasyn, og hans navn skal være paa deres pander»?

Saa vil vi feire vor Allehelgensdag efter dens egentlige indhold og art, sammen her i Jesu Kristi kirke i dens lave jordiske bo; — med sind og øie hævet og vendt mod det høie, mod himlenes himle, de saliges hjem, hvor Gud Herren skal lyse over dem. Men vi vil tillige feire dagen som *vor* kirkes dag, reformationsfesten og be om et besøg av Herrens aand og Herrens engel som skal vise sine tjenere det som snart skal ske. Ti vi er jo i den stridende kirke. Netop derfor har dagen saa vægtige sandheder at minde os om.

Vor kirketid er merket av konfessions- eller bekjendelsesstriden. Det har hver kirketid været, hver paa sit vis, vor paa sit specielle vis. La os besinde os paa at det er ikke denne høie festdags opgave at gyde endnu mere olje i ilden, eller gjøre de smertelige saar, hvis sviende brand vi alle føler, endnu mere lidelsesrige. La os tænke paa, om vi ikke burde stræbe efter at bli os bevisst, at vi dog alle er ett folks lemmer og uden hensyn til konfession er døbt paa Jesu død og derved *kaldt til kjærlighed,* vi som aar efter aar er blit paatvunget en altid heftigere aandskamp. — Den maatte komme; det vil staa klart for alle som har fulgt med sin tid. Og har end ogsaa disse aars religiøse og kirkelige kampe ført med sig det som er bittert og saart, har de i manges sjæl bragt sorg og ængstelse, — vi kan ikke tvile paa at de i sig bar og bærer en skjult velsignelse. Ikke minst fordi saadanne kamptider stiller alle redelige kristne overfor det spørsmaal: hvilket værd har for os det 16de aarhundredes store troesdaad, som i Martin Luther fik sin lysende forkjæmper? Naar vi gjør alvor av at opta det spørsmaal til drøftelse, lærer vi paa ny at se vor kirkes fortrin, men ogsaa dens mangler. Og av det skulde det kunne ventes at der fremgaar en uddybet kjærlighed til vor kirke, men tillige en større retfærdighed og agtelse overfor andre kirkesamfund og overhodet for anskuelser der staar i strid med vore egne. — Saaledes *kan* der komme en umiskjendelig gud-villet velsignelse av konfessionelle brydninger.

Det ligger os nærmest paa denne dag at opholde os først en stund ved Romerkirken. Den rykker det norske folk nærmere ind

paa livet i det siste og vi maa regne med den. Vi ser dens grundfaste bygning og mageløse traditionsbestemthed. Den har magtet sin egen selvbevaring og selvhævdelse trods alle ydre omskiftelser og tab av materielt, politisk magtomraade. Dens lemmer viser en kjærlighed, en offervilje og en selvforsagelse overfor moderkirken som burde gi nogen hver alvorstanker. Aarsagene kan være mange. Lad mig pege paa nogen av de væsentligste. Den katolske kirke har svar at gi paa menneskenes dybeste saavelsom paa deres mest praktiske livsspørsmaal. Den kat. kirke har nemlig en avsluttet livs- og verdensanskuelse. Om himmel og helvede, tid og evighed, politik og kunst, skole og videnskab, kort: om hvert spørsmaal mellem himmel og jord, det være sig saa stort og gaadefuldt det vil, eller helt dagligdags — om alt ved denne kirke at gi svar til den spørgende, mens en protestant møisomlig selv maa finde sig frem til en egen overbevisning. — En vældig hær av mænd og kvinder, indlemmet i ordener, som gir menneskene det daglige eksempel paa hvad forsagende offervillig og glad kjærlighed vil si. Den kat. kirke har altid visst at gi hver enkelt sin kirkelige tjeneropgave, finde plas for enhver i hans virketrang uden selv at gi slip paa en streg av sin egen kirkemæssigge magtudøvelse, styre- og lederstilling. — Saa skal vi ikke glemme det udstyr og den ydre pragtudfoldelse som alle dage har været særegen for den katolske gudstjeneste samtidig som den møder hver enkelt med en betagende fornemmelse av det sakramentale, mystiske. Ikke for intet har den romerkatolske kirke sine 7 sakramenter (daab, nadver, skriftemaal, egteskabsvielse, presteindvielse, konfirmation og den siste olje). Kirkernes udstyr og prydelser, musikens harmoniske rytmer, røgelsens vellugtende sødme øver sin umiddelbare virkning. Man faar en eiendomlig fornemmelse av at være paa hellig grund og av at være under kirkens beskyttelse. Kirken er som et fristed for enhver; der aander trøst imøde for den bedrøvede, der rækkes lægedom til den syge og saarede og der lyder frimodig opmuntring til den kjæmpende. Og alt dette har den kat. kirke evnet at samle i den levende drøm med de skjønne billeder av saligheden, — den store Allehelgensdag som altid træder én for øie.

Gjennem og over hele sin eksistens og sin gjerning har denne kirke formaad at holde fast ved sin usvækkede magtvilje, som ingen modsigelse taaler. Et pavelig dekret, en jesuitergenerals paafund — er det sanktioneret av kirken, saa er det dermed lov med guddommelig autoritet. Her er ingen tumleplas for selv-

raadige enkeltpersoners trang til at ta magten eller umættelige higen efter at høre sin egen stemme. Dertil kirkens nøgleembedes indflydelse. Den løser synden paa den bodfærdige. Har kirken avsagt syndsforladelsens ord over en bodgjørende synder, da *er* ogsaa synden ham forladt av Gud. Omvendt m. h. t. at binde synden paa den ubodfærdige. —

Endelig nevner jeg den katolske presse; velorganiseret, forsigtig lur, fast ledet ved efter alle sine læseres tarv og trang altid at hævde den katolske livsanskuelse. — Alt dikteres av — og gjøres under hensyn til kirkens interesse, ikke minst de borgerlige og politiske valg. Et vink fra høieste hold — og katolikerne i et land ser stiltiende til partikampen, ja, understøtter gjerne i kirkens interesse en ellers misligt regjering. Og omvendt. Et vink fra høieste hold — og katolikerne i et land gaar til valg sammen med socialdemokraterne. Trods alle nederlag, uagtet den stolte drøm om at bli den eneste Guds-stat paa jorden ved reformationen blev kraftig forjaget, saa har Romerkirken fra Cyprians dage († i Carthago 258) til nu ikke opgit den paastand: udenfor kirken ingen frelse («extra ecclesiam nulla salus»). «Om nogen ikke har kirken til mor, kan han ikke ha Gud til far», lærte Cyprian. Tro har Romerkirken til denne dag principielt hævdet denne sats. Alene magt grundlægger herredømme, og veien til verdensherredømmet som maal gik for katolikerne stadig gjennem magten over sjælene. Og denne magt hviler igjen særlig paa to grundfaste søiler: det private skriftemaal og sakramenternes undermagt. —

«Av det her — selvsagt i største skissemæssige korthed — fremholdte vil man nok forstaa, hvordan det endog i vor tid hænger sammen med mange menneskers overgang til den romersk katolske kirke, tildels fra hold hvor høi intelligens, almen dannelse og omfattende kundskaber har hjemme. —

Jeg spør nu: er det ikke betimelig at vi Lutheranere besinder os paa det spørsmaal, *hvad vi har i vor kirke — hvad den betyr overfor en saadan bygning som Romerkirken.*

Det kan da ikke undgaaes at holde Romerkirkens program og ideal op imod det program og ideal som vel var, er og blir det ene rette. Og vi ser da for os frelseren som han stod for Pontius Pilatus, bundet, bleg, — et ynkværdig billede paa magtløshed; vi hører hans vidnesbyrd, for alle tider indpræget i dem som skal høre ham til: «mit rige er ikke av denne verden» o. s. v. Dette vidnesbyrd lød vel i Luthers sjæl da han vovet skridtet, brød

over tvert og optog kampen med Rom. Alene derav kan vi forklare os at han fik mod til at forkynde at Jesu Kristi kirke er et troens samfund; at Guds herredømme er et herredømme i menneskesjælene, ikke et menneskeherredømme *over* dem; at fordi Gud er aand, bestaar hans rige ikke i ydre magtudfoldelse, men at det er av indre art; at et menneske maa fødes paa ny, om han skal se Guds rige. Av denne nyfødsel er Guds børns art og væsen bestemt, nemlig som aandsfødte og aandsbaarne *fri* skabninger, hvem alene kjærligheden tvinger til lydighedens tjeneste. Alene saadan — født indenfra — kommer Guds rige; ellers aldrig. Intet slaveaag, men frihedens hellige lykke betegner dette rige i et menneske, og det samme skulde præge det samfund, den kirke som blev resultatet av Luthers verk. Denne aandelige frihed, bundet alene ved ordet til Jesu person og indstillet efter samvittighedens pegefinger er Lutherdommens inderste og egentlige væsen. Men — og det blir det næste spørsmaal, — bruger vi protestanter denne frihed som Guds børn? Frihed i sand betydning forudsætter herredømme, d. v. s. først og fremst selvherredømme. Kristelig kan alene vor frihed være, og virke i samme grad som vi er bundet til og bestemt av Jesus Kristus. Vi sir det best med Paulus saadan at «*Kristi kjærlighed tvinger os*». Holdt op mod den norm gir den evangelisk Lutherske kirke de aller videste og beste, men ogsaa det mest begrænsede og strenge vilkaar for at virkeliggjøre Jesu rigstanker. Men paa den virkelige Lutherdoms grund har vi de herligste fortrin og største betingelser. Vi har Guds frie naade med syndsforladelsen i Jesus Kristus uden nogen mellemmand. Han er vor eneste midler. Ikke kirken, ikke jomfru Maria eller nogen helgen. Kirken er *organet* paa jorden, men ingen midler. Helgenerne er vore store skjønne forbilleder og manende, dragende eksempler, men ikke stedfortrædere. — Den evangeliske, apostoliske frihed og stadig fortsatte frigjørelse er reformationens værdifuldeste virkning. Vi ved ogsaa at de skrifter i Det nye testamente som for Luher blev de bestemmende, og vi kan si, de avgjort motiverende, det var Paulus' brev til Romerne og hans brev til Galaterne, de to brev hvori den kristnes frihed fra lovens gjerninger og al aandelig trældom sterkest kommer til orde. — Saa er da spørsmaalet til enhver tids slegt inden reformationskirkens ramme, hvordan den har tat vare paa sin fribaarenheds arv, hvordan *vi* forvalter den og lever i den.

Et punkt maa vi da stanse op ved, om vi vil gi svar paa spørs-

maalet og det er vor stilling til den Luther eiendomlige, særprægede *tillid til Gud.* Han stolte paa Gud, absolut, ikke tillært eller bare i ord, men i sand, ydmyg, barneglæde og mandig virkelighed. «Vor Gud han er saa fast en borg»; «Vor egen magt er intet værd, vi vare snart nedhhugne; men en gaar frem i denne færd, for ham maa alting bugne. Vil du hans navn fa vist, — han heder Jesus Krist» — — —

Se, at tro og stole saadan uryggelig paa ham, det blir vor hovedsag. Og i det stykke staar vi langt tilbage og trænger her idelig reformationens aands fornyelse i os og i vor hele virksomhed. F. t. er hele kirkelivet saa alt for meget optat og præget av menneskektro, menneskefrygt og menneskedyrkelse. Derav ogsaa den sørgelige splittelse, den ramme bitterhed under konfessions- og kirkestriden. Dette viser sig sørgeligst i den tiltagende kamp om magten, styret, — i den kolde uforsonlighed og skjændige ufordrageligħed som pletter vort Luther-navn nu og bringer vanære over vor kristendom, svækkelse av vor kirke. Katolikerne ser dette og indkasserer det i sin tros favør og til propaganda for sin kirke. Derfor — bort fra den selvgode meningshalstarrighed; bort fra selvisk magtsyge; bort fra menneskedyrkelse; bort fra tvilsyg frygtagtighed og klagende fordømmelse av tiden, tidsaanden, de og de kulturelle, videnskabelige, kunstneriske, teologiske strømninger som kan synes at være farlige og truende. Tænk paa Luther og husk paa hans frimodighed, tillid, tro og lyse barneglade hengivenhed til Gud. Ja, her ligger tidens, dagens opgaver lige for os. Ikke i nye kirkelove eller ydre forandringer ligger den fornyende kraft og livgivende evne. End mindre i den ubroderlige separatisme og farisæiske isolation fra dem, man ikke kan dele mening og opfatning med i alle stykker. Nei, vor opgave ligger tydelig for os nu og den sier til alle: slut op om den ene Herre og tro, om hans ord og sakrament! slut op i kjærlighedens og fredens dyre sambaand. Vi gaar jo dog til den samme himmelske fader i daglig bøn — i den ene og samme Jesu navn. Vi stiler alle mod graven — og mod evigheden. Og alle som vil til Gud, — de sigter dog vel mod samme maal — saligheden? — Skal vor evang. Luth. kristendom og kirke atter faa øve sin indflydelse over menneskene, folkelivet, idet sociale og politiske, i verdensbevægelsen, — sandelig, da maa de Luth. kristne nu ta sig sammen og enes og *forene* sig om og i det store, avgjørende og fremaddrivende: *retfærdiggjørelsen av tro.* Dette er Lutherdommens uophørlige storhed. Ve os, om

vi forringer den og bringer skam over dens navn! — *Men,* skal dette ske, da maa vi *omvende os,* og det netop saaden at denne dags evangelium kan anvendes paa os. Vi maa bli fattige, hungrende, grædende, lidende, — det er: vi maa i sandhed gaa himmelveien. Jesus sa at den vei er smal. Men der er ingen vei udenom den. Vil vi være salige, maa vi vandre den. Kun da vinder vi frem til at faa vor del i de saliges seier og evige glæde. Lad det kun koste hunger, gjøre fattig, bringe graad og hidføre lidelse, — saligheden er det værd. Ja, i sandhed, den er det værd.

Og saligheden er en dag at skulle faa se livsens vands klare elv, skinnende som krystal, at faa bo i staden hvor ikke nat skal være; ti Gud Herren skal lyse over os. — Se maalet, kjæmp for at naa det, sæt alt ind paa det; — maalet, ja, den store evige allehelgensdag! Amen.

LITTERATUR

Fhv. biskop Hansen og hans glemte bok **av** ***Marcus Gjessing.***

I.

Glemt — gjemt blant megen juridisk videnskap — fant jeg min bok i en juridisk embedsmanns bokhylle. Det var på en rejse ifjor sommer. Jeg kikket i den — mest av nysgjerrighet. Den religionshistoriske videnskap var jo ennu da boken blev skrevet i sin barndom — eller iallfall i sin tidlige ungdom. Men da jeg så at den åpnet sitt første kapitel med at si, at vi «vel ikke vove at nægte mineralet et livstrin», fikk jeg lyst til at *lese i den*. Og jeg skjønte snart at heller ikke det var nokk. Jeg måtte *lese den.*

Boken heter *«Om Menneskeslægtens Religionsformer»*. Forfatteren kaller sig *fhv. biskop J. Hansen.* Trykkested og trykkeår: *Kjøbenhavn 1877.*

Det er noget sent at anmelde denne bok. Men jeg tilstår: jeg har ikke kjent den før. Det er ellers neppe mange som kjenner den. Og dens forfatter er vel også på det nærmeste glemt.

Biskop Hansen? Jo — jeg mintes allikevel navnet fra Sønderjydernes nationalitetskamp. Han hadde skrevet den første artikkel i *Chr. Flors* nye blad «Dannevirke, et ugeblad for Sønderjylland» som det skulde hete efter subskribtionsinnbydelsen, men hvis første nr., datert 15. juni 1838, kom ut med undertittel «et ugeblad for hertugdømmet Slesvig», som organ for Selskapet «Modersmaalets forsvar og folkets oplysning». Han var bøndenes mann i opposition mot hertugen av Augustenborg — helt på danskhetens side, om han enn senere, på grunn av sitt politisk konservative naturell, synes at ha stått noget i bakgrunnen under «Nydanskenes» kamp. Dog bevaret han sitt renskårne danske sinnelag til sin død.

Jørgen Hansen, av gammel, højt begavet sønderjydsk bondeett, sønn av en smed, i trange kår, er født 12. febr. 1802 og døde 16. aug. 1889. Han blev, så oplyser de danske biografiske lexika, teologisk kandidat i 1823 — kun under tunge savn nådde han det. Fem år efter blev han prest i Ballum i Vestslesvig. Han drog snart opmerksomheten hen på sig ved en rekke gode avhandlinger om fattigvesenet, og i 1830 kalte hertugen ham til sogneprest i Notmark på hans fødeø, *Als*. Tross det personlig politiske uvenskap med hertugen, blev han i 1845 forflyttet til Egen (også på Als), og i 1848 blev han tillike biskop over Als og Ærø. Sikkert en temmelig enestående bispestilling, da han jo samtidig var sogneprest. I 1864 blev dette bispeembede ophevet av preusserne. Det kunde jo ikke opretholdes lengere, da Als blev tysk, mens Ærø vedblev at være dansk. Hansen fortsatte dog som sogneprest i Egen, under preussisk styre. Dog alltid god dansk patriot. I sin prestetid utrettet han meget til fremme av fattigvesen og skole.

I en alder av 75 år utgav han sin store bok «*Om Menneskeslægtens Religionsformer*» på 690 tettrykte sider. Den bedømmes ikke gunstig i Danmark. I «*Biografisk Haandlexikon*» kalles den et skrift som er «videnskabelig ganske værdiløst». Men det tør være et spørsmål om forfatteren av Hansens biografi har kjent boken. Ihvertfall er der andre ting i livet enn videnskap, som har verdi. En sund opfatning og en klar tanke er ikke at forakte.

Provst *L. Koch*, som har skrevet hans biografi i «*Dansk biografisk Lexikon*» taler om hans «uklare teologi» som en motsetning til hans «fortrinlige prædikener». Og dr. phil. *L. Moltesen* («Salmonsens konversationsleksikon») nevner ham som «en betydelig prædikant», men «noget rationalistisk farvet», mens *P. Lauridsen* i sitt skrift «*Da Sønderjylland vaagnede*» kaller han «stiv, gammeldagstænkende og rationalistisk». En ejendommelig mann har han været. Jeg har hørt si at den kjente danske teolog og politiker *H. N. Clausen* (f. 1877) har omtalt ham som «en mærkelig autodidakt». En betydelig mann for sin tid og på sitt sted. I 1848 blev han medlem av den kommission som skulde styre hertugdømmene i kongens navn, mens våpenstillstanden stod på.

II.

Det har været en betydelig fejl, mener *Jørgen Hansen* i innledningen til boken, at man ved det teologiske studium ensidig kun har betraktet vort forhold til Gud og den højere åndeverden «således som det i de christelige kildeskrifter og de på disse grundede, og de enkelte samfund reciperede fortolkninger fremtræder. Derved danner man skriftlærde, men neppe theologer, end sige fromme. Disse skriftlærde fordybe sig ofte i exegetiske og philosophiske betragtninger uden at agte paa hjertets krav og de forskjellige former, under hvilke menneskets forhold til den højere aandeverden gjør sig gjældende». Og om disse samme «skriftlærde» heter det videre bl. a., at de «ikke sjelden gaar saa vidt, at de fordømmer andre, der ikke føle hjertet tilfredsstillet ved samme former».

Hvorledes nu troen er opstått i det første menneske er et likeså stort mysterium som hvorledes det første menneske kan være blitt til uten at være født av mors liv. Vi kan kalle det åpenbaring. Men den er ihvertfall et *materiale*, der er meddelt oss av en autoritet som vi ikke har kunnet unddra oss og som vi med nødvendighet har måttet slutte oss til. «Materialet existerede før det blev overgivet til skriften: skriften har kun været et middel til at bevare og udbrede det. Men ligesom ethvert materiale, maa det hellige materiales form og anvendelse antage forskjellig character efter folkenes culturtrin, temporaire og locale forhold, derfor være forskjellig i Homer, Hesiod, Edda, i Schukings, Vederne, Zenderne, i Koranen, det Gamle og Nye Testamente. Men i alle hellige skrifter findes dog den samme grundtanke, menneskets forhold til en højere verden».

Nu vil biskop Hansen med sin bok forsøke at fremstille denne felles grunntanke som trer frem i alle de forskjellige religionsformer, om enn i forskjellig ikledning, og han vil søke at vise 1) hvad der er grunntanke og hvad der er ikledning, 2) at den religiøse tanke bare ved fantasien — ikke ved spekulation — kan gjøres virksom, og at det derfor bare kan være tale om «Billedets hen-

sigtsmæssighed til at uddanne aanden», samt 3) at kristendommen ikke er en ytre institution, men en ånd der skal gjennemtrenge alle institutioner.

Såvidt om innledningen, der ellers bare er en «fortale» til boken.

III.

Så skriver den gamle biskop om menneskets vesen og dets forhold til den højere åndeverden — om de forskjellige religionsformer, fetisjisme, polyteisme, monoteisme — om deres teologi, eschatologi, kultur, poesi, filosofi og statsmanns- og folketro. I sin fremstilling av religionsformer spenner han så at si verden over. Han skriver om religionsformenes indre kamp og om de forskjellige momenter som har virket med ved deres utvikling — den religiøse følelse og den etiske sans — autoritetstro og resonnement — moral og politikk. Der er en fin og i meget en riktig vurdering av de enkelte religionersformer — ikke minst av kristendommen. Og her setter han inn med et syn, så fritt og friskt og sundt som om det skulde være skrevet av en nutidsteolog. Der er bl. a. en vurdering av bjergprekenen som jeg synes er ganske merkelig, ikke minst når man tenker på at boken er skrevet for halvhundrede år siden. Der er en åndelig opfatning av den hell. skrift særlig det nye testamente, som jeg iallfall synes er meget lærerik og interessant.

Noget tungskrevet er boken måskje. Men for sin tid meget velskrevet og velgjørende klar. Den er ikke tungere enn at både «skriftlærde og teologer og fromme» kan lese den.

Er den bok ennu at få i bokhandelen, så bør den leses nu, om den ikke er lest før. Ja, just nu i vore dage. La de «ortodoxe» lese den og si at den er «videnskapelig ganske verdiløs». Jeg er viss på, at de allikevel blir nødt til at tenke sig om. La de «liberale» lese den og være uenig i mangt og meget måskje. De vil glede sig i sitt hjerte ved at møte en åndelig fribåren biskop og prest, og ta megen lærdom av den. La de «fromme» lese den. Det skal ikke skje uten utbytte av en eller annen art.

Mere plass tør jeg ikke be om for denne glemte bok. Bare tilslutt: jeg undres hvorledes det vilde ta sig ut, om den blev gitt ut påny — med en rettledende innledning fra en kyndig religionsvidenskapsmann, for den almindelige religionsvidenskap er jo gått veldig frem siden 1870-årene — og omskrevet i vor tids lettere sprogføring! Boken vilde iallfall bli anmeldt, hvad neppe er skedd før.

Kragerø i juli 1925.

Marcus Gjessing.

Den apostoliske Trosbekjendelse. Hvorfor vi fastholder den. Av *D. A. Frøvig.* (Kr.ania. H. Aschehoug & Co. 1923).

Boken er skrevet i alvor og i kjærlighet til og ærbødighet for det gamle symbol. Og det er fra forf.s standpunkt et helt ærlig forsøk på at forsvare den gammelkirkelige opfatning av symbolet imot den «liberale» teologi. Boken hviler på flittig arbejde og grundig studium, men den er likefullt meget populært skrevet. Sin verdi har den for dem der ingen vanskelighet har følt ved at gi symbolet den tilslutning «ord for ord» som fra ortodoks side blir krevet. Den har derimot intet at gi de lesere som står tvilende eller spørgende overfor bekjendelsen. Jeg undtar det lille rent historiske av-

snitt om symbolets alder, hvor det viktigste herhen hørende er referert.

Man kan ikke undgå at føle, at forf. selv har hatt ganske store vanskeligheter at overvinde, hvor det gjeller for ham at hevde symbolets absolutte skriftmessighet. Han erkjenner at der i N. T. er innbyrdes motsigende ting, han søker dog at vise, at det bare er tilsynelatende, men havner allikevel i det faktum, at de *er der*. Han erkjenner at symbolet må prøves efter d. hell. skrift. Men hvor prøven truer med ikke at falle heldig ut, bedømmer han d. hell. skrift efter symbolet. Han erkjenner at der er ledd som har fått sin form efter *dalevende* kristnes opfatning, men hevder allikevel symbolets bokstavelige gyldighet for *alle* tider. Dog er leddet om setet ved faderens højre hånd billedlig at forstå. Hvor forf. selv ikke med bestemthet kan si, hvad trosleddet virkelig inneholder, der nøjer han sig med at «det ligger nær at anta» — «det *tenkes*» at være så og så. Men likefullt hevdes nødvendigheten av en tilslutning «ord for ord», som slagordet gjerne lyder. Forf. erkjenner at der har været tvil om visse ledd gjennem alle tider — (like fra ca. år 400). Dog kan ingen tvil herske.

Forf. er uklar bl. a. allerede ved bestemmelsen av troens grunnlag. Han dadler de «liberale» fordi de finner dette grunnlag i Jesu egne «ideer, forkyndelse og personlige liv». Slik opfatning er ikke riktig, mener Frøvig, fordi symbolet ikke har et eneste ord om de ting, men bare om «kjensgjerninger», nemlig lidelse, kors og død. Det er dette som gir menneskelivet betydning og verdi. Altså skal Jesu egne «ideer, forkynnelse og personlige liv» ikke gi det betydning og verdi. I det hele synes Frøvigs standpunkt at være dette: ikke hvad Jesus selv har gjort, men hvad det fortelles at der *er gjort med ham* — ikke hvad Jesus selv har sagt, men hvad der *er sagt om ham*, er troens grunn. Og dog fører hele hans grunnsyn på Gud og Kristus (eller Jesus) til den erkjennelse at netop hvad Jesus selv har sagt, er det grunnleggende for troen.

Det er ikke til at være blinn for at der i boken er adskillig uklarhet — indre motsigelser og vaklen. Men anderledes kan det ikke være med et arbejde som har en teologisk videnskaps tilsnitt, og denne videnskap bestemmes som «videnskapen om kristendommen *fra den kristne kirkes standpunkt*». Forf. vil bevise at kirkens opfatning av kristendom er riktig. Og det vil han altså gjøre ut fra den samme kirkes opfatning. Overfor dette må man bare stanse op.

Boken ejer meget av skjønn enfoldig *tro* på d. hell. skrifts og symbolets bokstav, uaktet forf. i *tanke* ellers klart nokk gir tilkjenne at en bokstavlig bibel- og symboltro er umulig.

Boken vil styrke de sterke. La den gjøre det.

Ellers henviser jeg til hvad jeg har skrevet om og fra boken i min artikkel i januarheftet iår av «K. og K.» (pag. 20) om «Våre bekjennelsesskrifter og kirken».

Marcus Gjessing.

Kristendom og fremskridt av *A. E. Fosdick.* Oversat av Eugéne Hanssen. (Olaf Norli, 148 s).

Det er sikkert saa at prof. Fosdick med vilje har valgt ordet fremskridt istedetfor utvikling eller evolution,

for derved understrekes netop det karakteristiske ved det moderne menneskes indstilling: man er tilbøielig til uten videre at mene at evolution betyr det samme som et automatisk nødvendig fremskridt. Saa gjennemgripende har denne idé været at det jo snart sagt ikke er et eneste omraade — religiøst, kulturelt, socialt eller politisk — som ikke er blit omformet av den i de to sidste menneskealdre. I det allersidste ser vi rigtignok at pendlet begynder at svinge noget tilbake: dels har verdenskrigen stillet et dystert spørsmaalstegn ved berettigelsen av den populære fremskridtstro, og dels viser biologi og arvelighetsforskning mer og mer, at utviklingslæren endda har grundlæggende problemer uløste. Den berømmelige — og bedrøvelige — process i Dayton har intet med denne svingning at gjøre — den er kun utslag av en forsinket konflikt, som vi her i Europa hadde for ca. 50 aar siden, dengang de f. eks. Preussen i 1878 utstedte nøiagtig det samme forbud som forholdsvis nylig er blit gjældende lov i Tennessee.

Det er interessant at se, hvordan pendlet begynder at svinge. Faren er imidlertid at det kan svinge for langt og hvis det sker, kan der kanske komme en Dayton-tid ogsaa i andre demokratiske stater end i Tennessee. Derfor er der ingen grund til at gi pendlet no ekstra puff; tvertimot gjælder det mer det positive at bli kritisk klar over det indslag av blivende værdi som utviklingstanken har git vor tids tænkning, og for kristne mennesker især blir det spørsmaal om at harmoniere dette indslag og kristendommen. Det er det Fosdick har sat sig som opgave; vi kjender ham fra tidligere som en klok og varmhjertet personlighet, og denne bok forsterker indtrykket. Løses kan opgaven vel ikke helt; vi er i det hele tat blit mer tilbøielig til at stille os saadan, at vi fastholder det dypest værdifulde, ikke som en formel, men som et standpunkt i ordets egentlige og mest direkte betydning: som et utsigtspunkt at staa paa hvorfra vi kan overse det strømmende og kjæmpende liv. Standpunktet fremtrær utad kun som synspunkt, og er derfor ikke uangripelig, men det er personlig set fast naar det fastholdes som en umistelig personlig værdi. «Det objektivt uvisse, fastholdt i lidenskabelig inderlighet, er sandheten», sa Kierkegaard.

Fosdick trækker i sin bok op forskjellige utsigtslinjer efterat han som indledning meget interessant har vist hvorledes fremskridtets idé var fremmed for oldtid og middelalder og helt er grodd frem i den nye tid. Han behandler evangeliet og det sociale fremskridt, han sier meget rigtig om hvor nødvendig religionen er for det moderne menneske, men hovedproblemet han behandler i to avsnit («Progressiv kristendom» og «Fremskridt og Gud») er spørsmaalet om hvordan aabenbaring kan sees i lyset av fremskridtstanken. Her trær apologeten tilbake, her fængsles vi av en kristen mand som med et bevægelig og levende sind ser ut over det strømmende og skiftende liv — ogsaa det som gaar gjennem kristendommens historie — og søker at finde ned til de strømme som gaar i dypet, ikke stabile fordi de er stivnet, men fordi de er stationære, som safterne i et træ der er vokset op av det frø som engang blev lagt.

Olaf Devik.

C. A. Bjerknes, hans liv og arbeide. Træk av norsk kulturhistorie i det nittende aarhundrede. Av *V. Bjerknes.* (Aschehoug, 240 s.).

Jeg vilde gjerne gjøre «Kirke og Kultur»s lesere opmerksom på, at det bak ovenstående titel skjuler sig en særdeles leseværdig bok. Som bekjent var det nylig 100 år siden C. A. Bjerknes blev født, og det er i den anledning sønnen, professor Vilhelm Bjerknes, har skrevet hans biografi. Det er jo ingen lett sak å skrive sin fars biografi, men i denne bok er denne vanskelighet løst på en sådan måte at vi ikke engang merker at den har været der. C. A. Bjerknes var av bondeætt, hans far, som blev korpsdyrlæge, var bondesøn fra Sandsvær. Fortellingen om hvordan han arbeidet sig frem efterat faren tidlig var død, hvilke vanskeligheter der dengang stod i veien for den, som vilde ta fatt på videnskabelig arbeide, får vi et levende inntrykk av i boken; og ved at Bjerknes trekker inn i skildringen også enkelte andre bondestudenters skjebne, ser vi det hele mot en videre bakgrunn. I det hele gir boken også et utsnitt av vor kulturhistorie i det forrige århundrede gjennem det som fortelles om universitetets fremvekst fra den første enkle begynnelse til det blev vor viktigste kulturfaktor.

C. A. Bjerknes's arbeider er av teoretisk art, og de avsnitt i boken, som handler herom, vil for den almindelige læser kanhende synes noget vanskelig. Det er isåfall stoffets skyld, ikke fremstillingens, for forfatteren har en usedvanlig evne til å skrive klart og anskuelig om vanskelige ting. Og i virkeligheten er hans fremstilling av de problemer som optok C. A. Bjerknes en utmerket oversikt over hvordan fysikken er ført frem til de store problemer de siste årtier har bragt, der hvor navnet Einstein betegner den ene vei fysikken har gått.

Alt i alt er det en bok som bør leses av dem, der interesserer sig for vor norske kulturs fremvekst, og desuten vil den ganske sikkert interessere den vitelystne ungdom, jeg tenker da særlig på studenter og gymnasiaster. *Olaf Devik.*

Gandhi av *O. F. Olden.* (Utgit av Stavanger Fredsforening. I komm. hos Olaf Norli, 85 s.).

Det hører til vore gjængse erfaringer, at mennesker vi kjender som folk flest, ved en enkelt anledning kan vise os et glimt av sit egentlige jeg; det øieblik kan da gi den indre kontakt, som er nødvendig for at forstaaelsen kan begynde at vokse; men kontakten kan ogsaa utebli fordi den må være tosidig, den forutsætter netop at noget paa begge sider kommer hverandre i møte.

Det Europa, som nu gjennem den merkelige mand Gandhi faar et glimt av indernes sjæl, kan opfatte manden og hans aktive passivitet som en interessant fremmedartet foreteelse, eller det kan opleve kontakten. Vi kan let nok spaa hvordan det vil gaa flertallet, som læser sin avis idag og har glemt den imorgen: Indien og Gandhi vil atter forsvinde under horisonten, indtil næste iøinefaldende fase gir gjenlyd i verdenspressen. Men andre er bestemt paa ikke at glemme Gandhi; han foruroliger og virker besynderlig dragende; han planter jo bjergprækenen midt i nutiden. Allikevel, Indien er langt borte, og selv om man vilde huske, saa skyves det oplevede ubønhørlig

tilbake, hvis ikke kontakten atter fornyes.

Derfor er det godt at vi nu har faat vor første norske bok om Gandhi. Og atter stilles vi ind under hans magt, vi glemmer at spørre om selve skildringens egen værdi, vi blir paany fængslet. Det er en bok hvis emne fortjener at den læses høit.

Olaf Devik.

Riket grundlægges av *O. E. Rølvaag.* Aschehoug & Co., Oslo 1925. 206 sider.

Boken er en fortsettelse av Rølvaags ypperlige bok ifjor «I de dage —», og riket som grunnlegges, det er det nye Noregsveldet i Vesterheimen. Det skildres gjennem et typisk eksempel, fremveksten av et enkelt norsk settlement fra de første tiltak til der står en ordnet bygd og menighet med levevilkår og hjem for mennesker. Boken har efter mitt skjønn stort sett de samme gode egenskaper som den forrige, om den enn virker mindre sluttet, mere som enkelte utsnitt, enkelte billeder av den store kamp, enn som en fast sammenkomponert helhet. Men det ligger i stoffets veldige omfang og art. Å skildre fremveksteren gjennem alle stadier vilde bli videnskap, ikke kunst. Det er etappene i riksbygningen, vi får se, men de henger organisk sammen; vi aner hvad der ligger mellem dem av daglig slit og nød og lykke, av kamp og seier og dyre mannefall — av det som er menneskets *liv.*

Det er den *sosiologiske* roman vi her står overfor, den som har fått så mange gode representanter nu for tiden. Vi er blitt foret tildøde med individromaner, med mere eller mindre normale, mer eller mindre typiske, mer eller mindre patologisk ekstraordinære individers indre, og i og for sig revnende likegyldige skjebne. Nu er tiden kommet til den *virkelige* realisme, den som handler om virkeligheten, ikke om det isolerte individ, om livet selv som det viser sig i sosiologisk form, som helhetens liv, med det uophørlige samspill av samfunn og individ. Det som *er* først, holder nu også i kunsten virkelig på å bli satt først. «Helten» i boken er «riket», helheten, og hverken han Per Hansa eller ho Berit i og for sig. Men denne realismen er en realisme som er livstroende, som tross all livets unektelige tragikk nødvendigvis må være optimistisk, troende, regne med fremgangsdriften og fremgangen. For livet som helhet er slik. Det peker inn mot noget evig, uforgjengelig, målsettende.

Det er det rette *epos* som på den måten vokser frem igjen. For menneskeskildringen medfører det at den kan og i nogen grad må forenkles til typer, som tilsammen gir nettop den sosiologiske helhet som verket vil skildre. Men Rølvaag gir oss fullt levende mennesketyper, virkelige mennesker. Men de får ikke sprenge eposets rammer. Vi lærer å kjenne både de samfundsbyggende og de ødende grunnkrefter i det menneskematerialet som riket skulde bygges av, og de utforminger i enkeltmennesker og skjebner som nettop *dette* materialet, *disse* grunnkreftene, *dette* miljøet førte til — og som omvendt i sin tur skapte miljøet og riket.

Av særlig interesse for dette tidsskrifts lesere er den — fullstendig riktige — brede plass som det religiøse har fått i dette sosiologiske epos. Det er skildret med virkelig forståelse, med kongenial sympati,

og tillike — hvad der er like viktig — satt inn på sin plass i helheten uten søndagsskoleaktig overdrivelse. Vi forstår så inderlig godt at nettop slik måtte religionen bli derute; den eiendommelige luthersk-pietistisk farvede gammeltestamentlige fromhet er riksgrunnleggelsens form for religion. Den pietistisk farvede lutherdom hadde de med sig; det gammeltestamentlige lå i livsforholdene, i hele stillingen; det er selve religionens — i god mening — primitive urgrund som bryter frem igjen der hvor livet skal begynne på bar bakke. En gammeltestamentler kan likefrem sitte å finne analogier til det gamle Israels sosiologi og psykologi i Rølvaags bok, og nettop denne — forfatteren sikkert ubevisste — overensstemmelsen borger for skildringens sannhet. Det var ganske nødvendig at G. T. er blitt amerikanernes egentlige bibel.

Det ser ut som om boken er beregnet på å fortsettes. Det ser vi med glede imøte.

S. Mowinckel.

I Amtmandsgaarden av *Nini Roll Anker*. Aschehoug & Co. 1925. 236 sider.

Titelen angir boken som en kultur- og miljøskildring. Amtmannsgården ligger i Molde, tiden er riksrettstiden. Forfatterinnen kjenner miljøet; hun er vokset op der, har ferdes i amtmannsgården. Boken forekommer mig ikke å være meget betydelig, men sympatisk og på mange måter interessant.

Kunstnerisk kultur- og miljøskildring krever levende menneskeskildring. Kultur er menneskers liv og dets ytringer, betinget av en bestemt tid og bestemte naturforhold. Abstrakt sett kan den spaltes i to: sosialt liv og individuelt liv; i virkeligheten hører de sammen. Det er derfor vidnesbyrd om et feilagtig grunnsyn, når flere anmeldere av denne boken har fremhevet kulturbilledet som ypperlig, men uttalt sig meget reservert om menneskeskildringene. Er der vesentlige mangler ved det ene må der også bli det ved det annet. Jeg kan ikke være enig i at det virkelig har lykkedes forfatterinnen å gi et levende billede nettop av *den* tidens kultur og ånd; det som nettop i riksrettstiden var luften, atmosfæren man levet i, det blir ikke hovedsaken i boken, får ikke sin fulle og rette belysning og levendegjørelse, det trer mere tilfeldig og bruddstykkeaktig frem; og personenes liv, følelser, handlinger, indre og ytre konflikter er nettop ikke tydelig avledet den tiden de levet i. Et par enkelte hovedpersoner har tatt forfatterinnens interesse fanget, de andre blir mere skisser. Og disse to hovedpersonenes liv og skjebne, slik som den *her* er skildret, kunde i og for sig ha formet sig omtrent som de gjør i boken, uten både riksrett og politikk og Sverdrup og hele miljøet. Bakgrunnen virker tilfeldig i forhold til hovedpersonene. Og omvendt er det som var det karakteristiske ved tiden ikke levendegjort og psykologisk forklaret i form av konkrete, plastisk utformede menneskeskikkelser. Amtmannen er dessuten ingen fullgyldig representant for den gamle embedsmannskultur som dengang fikk sitt grunnskudd. Vi følger med interesse og sympati amtmannens og hans hustrus rent almenmenneskelige skjebne. men vi har ikke fått noget bidrag til en psykologisk-sosiologisk forståelse hverken av Seljedalene eller Valentinus'ene eller

Braach'ene, kort sagt av det som var de livsbestemmende faktorer i datidens tilspissede kamp. Vi får gode, tildels ypperlige glimt av dem; men vi må sette oss ned og studere Norgeshistoriens sosiologi og psykologi først, før vi får tak i hvad det egentlig gjelder. M. a. o. boken som kultur- og miljøskildring må fortolkes ut fra det vi ellers vet; den gir ikke noget bidrag til klarere forståelse av det vi vet. — Jeg er ikke klar over hvad forfatterinnen egentlig har villet legge hovedvekten på. Men ihvertfall er menneskene ikke satt helt i forhold til sitt miljø og til tiden; og sett i sin isolerthet er det individuelle lykkedes bedre enn det sosiologisk-tidshistoriske — forsåvidt som det overhodet er lykkedes.

S. Mowinckel.

Samlede verker av *Sigrid Undset* (9 bind). — Eller: ***Samlede romaner og fortellinger fra nutiden*** (5 bind). — H. Aschehoug & Co. 1925.

Min uvilje mot samlede verker kan ikke døives, selv når det gjelder Sigrid Undset. Ja, nettop overfor henne får jeg et sterkt inntrykk av hvilken unaturlig og forarmet ting en bunke uniformerede bøker er. Jeg kjenner jo alle hennes skrifter, ikke bare i den ubestemte form at jeg har lest dem, men på den måte at hver bok blev tatt imot da den kom og lest og oplevet nettop som et stykke av den tid som utgjorde ens eget liv. For 18 år siden kjøpte jeg debutboken, «Fru Marta Oulie», og der tegnet sig for ens sans de første konturer av en ung forfatterinne, som var vår egen samtidige .. Så var det «Jenny» i 1911 — noget helt annet, kunde en synes, noget forvirrende sterkt, noget som tok pusten fra en, også en stund fra ens sikkerhet om henne. og dog slik at boken grov sig inn i ens liv, og har fått den kjærlighet som det ikke letvinte og ikke selvsagte tilsist gjerne får. — 1914 kom «Våren». Det kjentes som en vår, ikke bare i hennes diktning, og i ens egen oplevelse av den, men også som en vår i norsk erotisk litteratur; her *begynte* de med å være skilt og *endte* med å finne tilbake til hverandre igjen — ikke i den omvendte orden som det til da hadde vært den evindelige lekse i romanene .... Og så Kristin Lavransdatter!

Se på disse bøkene i hylden, forskjellige i tykkelse og format og snitt og bind — de står der med hver sin individualitet, de forteller at livet skrider, men også at det gjærer og at det vokser, de forteller at der var en grøn vår og en saftenes vår og en modningens, kjærlighetens vår. De er særpregede monumenter, de gir perspektiv når de slik står hver og én for sig. Men ta dem i en uniform bunke, så tar De en løgn i hånden: de *er ikke* lenger de bøker de var. Ikke bare er format og papir og sats og snitt blitt ganske likt for dem alle, men det er som om de gis ut for å tilhøre samme plan. Dette er en livshistorisk løgn. Og den gjør det hele så fattig. Tenk å lese dem alle i et drag og uten nogen distance mellem dem! Relieffet er valset ut.

En forfatter som «producerer sig» som et pæretre hvert år, han kan samles, han kan leses i bunke, ja, hans bøker kan gjerne leses i omvendt orden. Men Sigrid Undset! Det er bare mangel på litteraturhistorisk dannelse som gjør det mulig

at vårt «marked» tolerer slike meterutgaver av levende litteratur.

Altså: jeg anbefaler Sigrid Undset og advarer mot hennes samlede verker, begge dele like sterkt.

Eivind Berggrav.

Die Einigung der Kirche av *René Wallau.* Berlin 1925. Furche-Verlag. 355 sider.

Her er en ekte tysk åpenbaring av grundighet, oversikt og analyse. Wallaus bok blev i Stockholm ansett for å være det største og beste arbeide som hittil har sett lyset om de kirkelige enhetsbestrebelser. Det er derfor jeg har fått fatt i den og anmelder den. Der bør jo finnes nogen, kanskje er de flere enn man aner, som kan ha lyst til nu å sette sig grundigere inn i alle disse bestrebelser enn det kan skje gjennem det som tidsskrifter og blade byr en. Da er Wallaus verk aldeles uundværlig.

Det er imponerende hvad han har samlet av materiale for å skaffe sig oversikt. Han sitter i et landsens prestekall nede i Ober-Hessen og har aldri vært på noget av de siste års internasjonale kirkemøter. Men i en skyttergrav ved russefronten 1916 fikk han, i en særlig nedtrykt periode, et blad av Deiszmanns «Wochenbriefe», disse som i hine onde tider lik velsignede oljeblad bar troen og håpet oppe om en Kristi kirkes ening trots blod og ild. Dette blad-brev blev en slik lysstråle for soldaten, at han besluttet å vie sig til den enhetstanke som det bar bud om. Så har han levet sig inn i den og ved innføling fått kontakt med arbeidet for den — uten nogen sinne å ha hatt råd eller leilighet til å være personlig deltager.

Så er han iallfall ikke utsatt for å være blitt skakk-kjørt ved ensidige bekjentskaper, — men jeg kan ikke nekte at jeg undertiden synes stoffet er blitt adskillig mer papiraktig enn det vilde vært om en deltager hadde ført pennen.

Wallau går systematisk igjennem alle slags eningsforsøk — innen de forskjellige land, de forskjellige bekjennelser, de forskjellige likeartede organisasjoner i landene, — alt med navne og datoer og karakteristikk. Man får inntrykk av at der i den hele verden har vært en langsom opvåknen for eningens idé omtrent fra sekstiårene i forrige århundrede av. Så springer gnisten tilsist over alle grenser og hav — og vi får de universelle (økumeniske) eningsbestrebelser som der var ansatser til allerede i det første ti-år av vårt århundrede. Efter krigen tok de eksplosiv fart.

Særlig de to hovedretninger: «Life and Work» og «Faith and Order» blir grundig gjennemgått. Jeg tror forfatteren har rett når han sier at de er ikke så forskjellige som de kan se ut til å være. Den første skal tilsynelatende «bare» holde sig til det utvortes, det praktiske. Den annen skal tilsynelatende opnå det utrolige: å finne en felles trosformel. I virkeligheten, mener Wallau, er det det religiøse, fromhetslivet, den kristelige, utolkelige oplevelse som er det centrale hos dem begge.

Forfatteren går tilbunds i saken, han undersøker hvorhen historiens røtter går i disse ting, han undersøker nasjonale og konfessionelle tendensers retning og makt, og han ser på de indre livskrefters drift. Eningens rot finner han i evangeliet, i skriften. Det er en evangeliets egen iboende tendens som tvinger tanken frem i oss, mener han.

— Vi trenger sikkert nu å arbeide oss gjennem alle disse undersøkelser, for der er snart snakket og foredraget mer enn nok om vår tids eningsbestrebelser.

Eivind Berggrav.

Hellig-Andreas. Roman av *Kristian Elster d. y.* H. Aschehoug & Co. 1925.

Når man *følger* en forfatter, fra bok til bok, blir hver bok ikke bare en ny bok, men en fortsettelse på den bok bak bøkene som heter forfatteren. Det blir bok-*personligheten* vi følger fra år til år. Og da blir aldri nogen enkelt bok mislykket eller uinteressant, hvis da forfatteren ikke skulde være av skrivemaskin-typen.

Men *det* er Elster ikke. Der er alltid personlighet i hans bøker; om de enkeltvis kan være mer eller mindre vellykkede, så beholder likefullt forfatteren sitt værd for oss. Elsters to siste bøker bar ikke sin værdi i sig selv, men derved at de er Elsters. Og de virker til å klargjøre hans forfatter-konturer nettop derved at de viser hvor hans grenser går. La oss ta dem hver for sig og se om ikke Elster blir klarere for oss når vi ser de to arbeider i hverandres fortsettelse. De handler begge om tidens ungdom og om en splid i dens liv.

Med *«Den skjønne ungdom»* (1923) mente Elster dem som var studenter i tiden fra 1900—1906 og derfor såvidt var begynt på sitt eget første selvstendige livsavsnitt da krigen kom 1914. Skildringen av denne ungdom er full av bitterhet og hån. Det er en frasefylt epigonslekt av studenter, erotisk slappe, og kaldkloke, overfladiske i resonnement.

At billedet av denne studentergenerasjon er ganske *fortegnet*, er en sak for sig. Tiden og dens studenter *var* ikke slik, — som type betraktet. De studenter som i Elsters bok skal karakterisere generasjonen har ikke et grand av det studentikose ved sig, ikke et fnugg av studiegnist. Som motstykke til de akademiske ranglepaver er satt op nogen blåblanke idealister som er like så forskruet som de andre er forturet. Elster har ikke funnet plass til en eneste skikkelig student.

Et par teologer er også innflettet, endog en teologisk professor. Her kan man ikke vente stor realisme hos Elster, for han har alltid en polemisk artikkel-journalist i sig når han tar frem denslags. Men hvis han ikke bare regner på bifall fra de typer han ellers skildrer med forakt, så gjør han feil beregning når han lager så dårlige karikaturer. På en realist gjør disse typer samme inntrykk som Elster selv vilde få om han leste en vissen frøkens forsøk på å lage karikatur av en sjøulk; hele det psykiske blodsfellesskap mangler.

Endnu værre er det at hovedpersonen selv, journalisten, er en flatklemt konstruksjon. Han sies til vår overraskelse å virke som noget betydelig og mandig på sine omgivelser. Men vi får aldri selv opleve dette inntrykk. På leseren virker han tvertimot temmelig liten. Der skal være en *indre krise* i ham, som modner ham, men vi får ikke tak i hvad det egentlig *er* som gjærer. Vi får bare forfatterens resept: et sjeleopgjør skal skape en mann.

Der er blant den skjønne ungdom bare èn som får liv i oss selv, det er Hedvig, heltens hustru. Her har

Elster nådd noget stort og værdifult. Så snart hun optrer, er vi helt med, og hun gjør boken rik. Her ser Elster med sympati-øiet.

Og nu *«Hellig-Andreas»*. Likesom den forrige titelen er også denne et mislykket stykke ironi og derfor helt vildledende. Mens det forrige gang var delt op, så at epigoner og idealister stod hver for sig, er dennegang hovedpersonen en kombinasjon: en degenert idealist. Og selve den sjelelige krise er nu helt og holdent lagt til det religiøse område. Krisen skildres ved overflatefenomener som forfatteren tydelig har hentet både herfra og derfra, men ikke fra sig selv, ikke fra nogen intuitiv fordypelse i grublingens natur. Det hele går for sig efter en opskrift, som forfatteren har hentet fra de beste mønstre, men som ikke blir gjennemlevet. Til plastisk å utforme en sjelelig krise, kreves at forfatteren enten selv er noget av en grubler, eller at han iallfall eier forutsetninger i sin natur til å kunne «innføle» sig i en grublers psyke. Til begge dele stenger det utpreget impulsive i Elsters forfatternatur veien for ham.

Derfor glippet det også for ham med den sjelelige krise i forrige bok; derfor blev studentene ikke studiosi. Og i dette impulsive ligger også kilden til at Elster må gå frem efter enten-eller-maksimen og alltid må smøre så sterkt på at det nærmer sig overdrivelse og karikatur.

Derimot har Elster en fin og dyp evne til kontakt med *livsvarmen* i mennesker. Og *denne* side av det religiøse kan han derfor skildre. Især når det er noget i forbinnelse med god tradisjon. Elster har et intuitivt tradisjonssinn! I et par linjer levendegjør han den gamle husholderskes aftenandakt. Og han kan udmerket antyde nogen drag i den jord-sunde Eggums sjel, som peker mot den stille bund i slik en real og munn-djerv fyr.

I det hele: når Elster arbeider med *sympati,* da gjenskaper han skikkelser for oss. Til og med den gamle kjede-pjoltrer av en falleret steil og slektstolt godseier-major blir så levende for oss at vi mot vår vilje får til overs for ham. Og realle folk av begge kjønn — dem kan Elster skildre. Det liketille gode sinn og det uvørrent flotte gemytt er hans spesiale.

Hertil kommer hans evne til sund karakteristikk av det snerpet borgerlige eller det forlorent radikalistiske. Men hans register har her en skarp grense. Den borgerlig sunde satire er hans gebet, men han makter ikke den elegante franske. Det er ikke ironiens syl-brodd som er ham medfødt, men satirens runde klubbe. Hvor han svinger den, blir det fest. Hvor han forsøker sig på det annet, blir vi forstemt. for da faller han ned i journalistisk polemikk.

Mellem sympatien og satiren strekker sig Elsters register. Men han synes være født med en ulykkelig arv av en slags Ibsen-problematisk forpliktelse, som stadig driver ham ut av hans sunde naturlighet. Bare de bøker hvor vi får være helt fri for dette, blir til fulde vellykkede. «Min bror Harris» er derfor Elster-boken fremfor alle. I de andre — som i de to siste — lider leseren ved de blodløse konstruksjoner som står og skriker lik et stillads uten nogen tilhørende bygning. — Men nede på jorden, omkring stilladset, vandrer alltid nogen sunde og festlige mennesketyper omkring. Det er i dem vi møter

Elster, og derfor er disse siste bøkene også merket av hans reale personlighet.

Eivind Berggrav.

Forbannet være du. Roman av *Stein Balstad.* (Norli).

Vil en ha et inntrykk av hvordan middelalderlig tenkemåte og middelalderlig livsinnstilling har kunnet holde sig i en østerdalsk fjellbygd like til manns minne, bør en lese Stein Balstads nye roman «Forbannet være du». Gubben som tinger sig en grav som skal være «ei alen djupere enn a're», og klokkeringing «helt frå likferda kjører gjennem grindsleet» i heimegarden, minner direkte om lignende ønsker som blir fremsatt i gavebrev til kirker i middelalderen. Den strid om «rådele», om grensen mellom to gårder som Balstad forteller om, stemmer merkelig godt med det som norske diplomer fra middelalderen melder om ligneende saker.

Det er i romanform forfatteren har gitt sin skildring av et gammeldags østerdalsk bygdesamfund, sett mer innenfra enn Østerdalen før er sett i vår litteratur. Fortellingen har spenning, og handlingen har kraft; det er derfor en morsom bok. Men hovedverdien av boken ligger ikke i handlingen, men i den folkepsykologiske skildring, hvor forfatteren ikke sjelden når op blandt de fremste. La gå at romanen ikke er fri for anakronismer, i det vesentlige er tidskoloritten bevart — det er fjellbygden *før* den moderne folkeoplysning, og aviskulturen og maskinkulturen har holdt sitt inntog.

Balstad har en kraftig stil; hans sprog er naturligvis sterkt fyllt med ord fra dialekten slik som alle folkelivsskildringer, «realismen» gjør sig gjeldende på dette punkt også. Men hans sprogbehandling er tryggere enn de fleste andres; også sproget i boken kommer innenfra på en annen måte enn i eldre østerdalsskildringer.

Didrik Arup Seip.

Læstadianske talers „nøkkel".

Som Bauge og flere med ham, har ogsaa jeg undret mig over disse talers kvalitet, hvad det kunde være som ga dem slik betagende makt. Hvorofte har jeg ikke hørt den ytring: «Jeg har nu hørt Erik Johnsen jeg ogsaa, men jeg kan ikke begripe, at det kan være noget aa høre paa». Men der maa jo være noget ved dem, som river med. Det er øiensynlig skjult for reflektionens «fornuft» men aabenbaret for intuitionens umiddelbare «umyndighet».

Jeg skal bare nævne, at en tid efter at jeg hadde nedtegnet disse taler gik jeg en aften i en læstadianerforsamling og læste op en av dem. Jeg hadde noteret hvor «rørelsen» brøt løs da talen blev holdt, og netop paa samme sted bryter der nu bevægelse frem. De hadde altsaa *nøkkelen.* Fra flere steder i landet har jeg hørt, at «umyndige» har læst disse taler og uttrykt sig anerkjendende om dem.

Skal de virke, maa der en nøkkel til. Er den læstadiansk eller er den almenneskelig eller et Kanaans sprog skjult mellem linjerne? Uten nøkkel er de ganske sikkert ikke verd aa bevares. Men jeg mener, at netop fordi de skjuler noget mellem linjerne, er de aktstykker, og jeg samler videre, hvad enten jeg nu selv kommer til aa befatte mig mere med nøkkelen eller ei.

Quantae tenebrae. Kan jeg ta

noget fra? Kanske det hører med til nøkkelen. Jeg skulde tro at her er en sammenhæng med kjærligheten til «Helvede» i lærebøkene. Og kommer jeg til aa trykke de andre ogsaa, er der ganske sikkert plads for adskillige utropstegn i den anledning. Men det er allikevel ikke hovedsaken ved nøkkelen, som jeg mener er særlæstadiansk, men med mere og mindre almenkristeligt i sig. Og den er kommet av røtter saa dypt i dypet, at det vel er umulig aa finde frem alt. Og det er knyttet til ord og vendinger, hvor man vil si, det er ufattelig hvordan slike ord kan rumme saa meget, ja rent ut bli ord med magisk makt. Men ogsaa vi kjender jo litt til ords betagende makt, naar de sier os det uutsigelige.

P. Astrup.

NOTIS

Luther om kirkelig garderobe.

I brev til Kurfyrsten av Brandenburg, som gjerne vilde beholde de gyldne kåper og kirkeprosesjonene, skrev Luther:

«Hvis Deres Nåde bare vil la evangeliet preke rent og klart, så gå da i Guds navn omkring med kor-kåper av plysj, silke eller lin. Og har Deres Kurfyrstelige Nåde ikke nok med én korkåpe, så ta på Dem tre stykker likesom ypperstepresten Aron trakk på sig tre kjortler som alle var herlige og skjønne. Og har Deres Kurfyrstelige Nåde ikke nok med én prosesjon, hvor de går omkring og spiller og synger, så kan De jo gå syv ganger omkring! .... Og hvis Deres nåde har lyst til det, så kan De jo selv hoppe og danse foran prosesjonen med harper og pauker og kymbaler som David. Ti slike ting gjør hverken fra eller til for selve evangeliet, hvis en bare ikke tvinger samvittigheten eller gjør det til noget vilkår for saligheten».

«For de enfoldiges og ungdommens skyld må man lese, synge, preke og dikte. og hvor det bare kan bidra til noget godt for dem, vilde jeg ringe med alle klokker, spille på alle orgler og la alt klinge som klinge kunde».

REDAKSJONENS ADRESSE: BOTSFENGSLET, OSLO.